

MMXI

CAEREMONIALE

WIZYTACJA
BIERZMOWANIE
MSZA ŚWIĘTA PONTYFIKALNA

Novus Motus Liturgicus

Wykaz skrótów

Biskup	B.
Archidiakon	A.
Diakon	D.
Subdiakon	S.
Subdiakon krucyfer	Sk.
Diakon honorowy (1)	Dh1
Diakon Honorowy (2)	Dh2
Ceremoniarz (1)	C1
Ceremoniarz (2)	C2
Turyfer	T.
Akolita (1)	Ak1
Akolita (2)	Ak2
Noszący księgę	Nk
Noszący bugię	Nb
Noszący pastorał	P.
Noszący mitrę	M.

Wprowadzenie

Od czasów apostołskich obok biskupa zbiera się duchowieństwo i lud wierny na sprawowanie Świętych Misteriów. Jest to wydarzenie szczególne dla każdego kościoła i parafii - gdy Mszę świętą sprawuje jeden z apostołów naszych czasów. W ciągu wieków wykształciły się szczególnie formy liturgiczne liturgii biskupiej i tak dzisiaj, wg ksiąg liturgicznych opublikowanych tuż przed II Soborem Watykańskim, liturgia pontyfikalna sprawować się może w swego rodzaju kilku stopniach solenności: od Mszy cichej (sprawowanej przez biskupa lub w obecności biskupa), poprzez Mszę pontyfikalną od *faldistorium* do Mszy świętej pontyfikalnej od tronu (lub uroczystej Mszy świętej sprawowanej wobec biskupa). Ceremonie każdej z tych liturgii są szczegółowo przepisane przez odpowiednie księgi liturgiczne i dyrektywy Świętej Kongregacji Obrzędów.

W tym miejscu podajemy porządek najsolenniejszej liturgii sprawowanej przez biskupa, najczęściej ordynariusza miejsca, a więc Mszy świętej pontyfikalnej od tronu. Obok tego umieszczony został opis przyjęcia biskupa wizytującego parafię (lub - mając na uwadze dzisiejszą sytuację - duszpasterstwa) oraz przebieg liturgii bierzmowania.

By zapewnić czytelność całości, a jednocześnie pewną prostotę, nie będą podawane odniesienia do konkretnych rubryk, dekretów, wskazań, czy innej literatury. Jako pomoc podane zostały ilustrujące tekst zdjęcia i grafiki.

Obserwując w ostatnich latach wzrost pontyfikalnych ceremonii (sprawowanych przez polskich biskupów w tzw. nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego) wydawało się być koniecznym zestawienie takiej pomocy, którą autor traktuje jedynie jako „formę przejściową” (choćby ze względu na jej niedoskonałość). Stąd też opracowanie to jest zaledwie skromnym przyczynkiem do sprawunku solidnego i zgodnego w całej swej rozciągłości ceremoniału z obowiązującymi rubrykami.

Autor ma nadzieję, że jego praca stanie się małym przyczynkiem do pięknego przebiegu sprawujących się uroczystości, a także rzeczywiście pomoże w opracowaniu kolejnej, tym razem z prawdziwego zdarzenia, księgi ceremonii.

Bartłomiej K. J. Krzych

*W pierwszą Niedzielę
Wielkiego Postu*

13 marzec 2011

Uwagi wstępne

- I. Mszę świętą pontyfikalną od tronu sprawować może B. ordynariusz w swej własnej diecezji, arcybiskup metropolita we własnej metropolii oraz B. sufragan mający prawo do używania pontyfikałów oraz tronu w diecezji gdzie urzęduje.
- II. B. zazwyczaj ze sobą przywozi paramenta pontyfikalne oraz w przypadku bierzmowania niezbędne przybory potrzebne przy udzieleniu tego sakramentu, mimo tego jednak zawsze trzeba mieć przygotowane te same rzeczy w zakrystii, aby w razie, gdy B. zapomni wziąć np. krzyżmo święte, można było szybko i sprawnie je odnaleźć i przygotować.
- III. B. (w jego własnej diecezji) oddaje się rewerencję poprzez zgięcie prawego kolana (ewentualnie lewego, ale dla wielu osób stanowi to trudność). Poza Mszą świętą, przede wszystkim witając się, bądź żegnając z B. należy także ucałować pierścień. W czasie Mszy świętej przed B. przyklęka tzw. służba niższa, a więc wszyscy piastujący w hierarchii mniejszą godność od lewitów (D. i S.) oraz diakonów honorowych (wykonują oni skłon pełniąc posługę wobec biskupa). Przed B. należy przyklęknąć nawet wtedy, gdy jednocześnie przechodząc przed nim, przechodzi się przed Najświętszym Sakramentem (najpierw przyklęka się przed Panem Jezusem), a także zawsze, ilekroć pełni się wobec niego posługę. Przyklęknięcie to wykonuje się przed i po wykonaniu danej posługi.
- IV. Gdy B. siedzi i wobec niego usługujący wykonują odpowiednie posługi, czynią to w pozycji klęczącej, np. podczas umywania rąk, czy podawania gremiału.
- V. Zasadniczo przy tronie B. posługują Dh1 i Dh2, zaś przy ołtarzu lewicy: D. i S.
- VI. Według przepisów, a także ze względów praktycznych, najlepszym rozwiązaniem jest przygotowanie w prezbiterium dwóch kredencji – po stronie Ewangelii i Epistoły (w wypadku, gdy tron biskupi przygotowany jest po stronie północnej kościoła, a więc tam, gdzie D. odśpiewuje słowa Ewangelii przeznaczone na dany dzień).
- VII. W czasie Mszy świętej cichej jak i pontyfikalnej (zarówno sprawowanej przez B. od tronu, jak i od *faldistorium*) nie używa się tablic ołtarzowych. Zamiast nich w czasie liturgii pontyfikalnej stosuje się tzw. kanon biskupi.
- VIII. B. (bądź arcybiskupowi) przysługuje w czasie solennych uroczystości wielka kapa (*cappa magna*), której użycie do dziś przepisane jest w *Caeremoniale episcoporum*.

Zdj. 1 - Przykładowa (wzorowa) aranżacja tronu biskupiego.

- IX. Tron B. winien się zwyczajowo znajdować po stronie Ewangelii, jeśli jednak istnieje rzeczywista przeszkoda, może on być umieszczony po drugiej stronie. Obok niego winno się znajdować dwa miejsca dla Dh1 i Dh2, oraz prostopadle dla A., tak, by zwrócony był on twarzą do ołtarza. Tron należy umieścić na podwyższeniu, zaleca się, aby prowadziły do niego trzy stopnie (ewentualnie więcej), zaś nad nim ustawia się baldachim z herbem B. Najbardziej skromna wersja wymaga, aby tron znajdował się na specjalnym podwyższeniu (wystarczy jeden stopień) – **zob. zdj. 1.**
- X. Należy dołożyć wszelkiego starania, aby ceremonie odznaczały się pięknem, by były sprawowane w jak największej zgodzie z rubrykami, ale jednocześnie nie stały się sztuką dla sztuki – stąd też kwestie drugorzędne, a więc takie jak gremiały, czy pantofle dla B., należy pominąć, gdy z ich przygotowaniem wiążą się pewne problemy. Najważniejsze jest to, by Msza święta była sprawowana godnie i ważne, na chwałę Bożą i dla pożytku wiernych.
- XI. Sk. przywdziewa zawsze takie same szaty, jak S., jednak nigdy nie nakłada na lewe ramię manipularza.

I. Uroczyste przyjęcie biskupa

Uroczyste przyjęcie B. odbywa się zazwyczaj w czasie jego wizytacji w danym kościele (parafii)¹. Odznacza się ono szczególną podniosłością, ze względu na godność przyjmowanej osoby. B. przybywa do kościoła w swym stroju chórowym (fioletowa sutanna; jedwabny fioletowy pas z jedwabnymi frędzlami zdobitymi oba zakończenia; rokieta, zazwyczaj z lnu; fioletowy mucet; pektorał na zielonym sznurze przetykany złotem; fioletowa piuska; fioletowy biret z pomponem oraz ewentualnie wielka kapa z narzutą z gronostaju)².

a) Przygotowania

Należy przygotować:

W zakrystii:

- kociołek z wodą święconą i kropidło;
- kadzielnicę z rozpalonymi węgielkami i łódkę z kadzidłem;
- krucyfiks (lub przenośne relikwie, najlepiej w formie krzyża), tacka;
- krzyż procesyjny;
- dwa lichtarze ze świecami (zapalone);
- szaty liturgiczne dla ks. proboszcza³: biała (względnie złota) kapa, komża i biret⁴;
- szaty liturgiczne dla D., S., Dh1, Dh2, Sk.: trzy dalmatyki, dwie tunicele, stuła, dwie alby, dwie komże, pięć humerałów, trzy paski;
- szaty liturgiczne dla ministrantów: sutanelle i komże.

Na ołtarzu:

- sześć (lub siedem) świec palących się jeszcze przed przybyciem B.;
- kanon biskupi otwarty na modlitwie *Aufer a nobis* i z zakładką zaznaczającą odpowiednią prefację (w zasadzie należy to już do przygotowań Mszy świętej, ale dobrze, aby kanon już od początku był na środku ołtarza);
- szaty liturgiczne dla B. (jeśli będzie przybierał się przy tronie, a nie w zakrystii) – szczegóły przy opisie bierzmowania i Mszy świętej.

¹ Bądź duszpasterstwa.

² W tym miejscu podany został nieco skrócony i uproszczony opis solennego przyjęcia biskupa, bez podania porządku wszelkich oracji, śpiewów, modlitw, przemówień, które biskup może wygłosić. Zostały one pominięte ze względu na czas ograniczający długość celebracji, jak i ogólną mentalność panującą wśród samego środowiska kurialnego. Szczegółowy – dawny przebieg, przed reformami liturgii przez Piusa XII i Jana XXIII – można znaleźć w *Ceremoniale parafialnym* abp. Nowowiejskiego, czy *Małym ceremoniale dla kleryków i kapłanów* ks. Muellera. Podany porządek nawiązuje do obecnej praktyki w Polsce, jak i za granicą – zdarza się, że podane elementy są mieszane: raz opuszczając jedno, zachowuje się drugie i odwrotnie. Najrozsądniejszym wydaje się jednak, aby przyjęcie B. wyglądało tak: przywitanie przed kościołem, pokropienie i okadzenie (bez wielkiej kapy i baldachimu), wejście do kościoła, modlitwa przed ołtarzem i udanie się do zakrystii. W ostateczności, mają na względzie to, co mówi *Ceremoniał biskupi* dla zwyczajnej formy rytu rzymskiego, można ograniczyć się do samego pokropienia i modlitwy przed ołtarzem wielkim.

³ Niekiedy będzie to ks. moderator danego duszpasterstwa. Odtąd zawsze, gdy w tekście pojawi się ks. proboszcz, można przez to rozumieć i mieć na uwadze ks. moderatora.

⁴ W organizowanych w różnych częściach Polski uroczystościach proboszczowie zawsze stułę mają –Możliwe, że ów przepis został zmieniony w późniejszym czasie (tzn. po pontyfikacie Piusa XII).

Zdj. 2 – Ucałowanie krzyża (relikwii) przez B.

Zdj. 3 – Okadzenie B. przez ks. proboszcza.

W prezbiterium:

- klęcznik (nie prosty - drewniany, ale z ozdobnym materiałem, poduszkami);
- poduszkę [względnie na kredencji po stronie Ewangelii], gdy klęcznik jej nie posiada.

Przed kościołem:

- baldachim (jeśli jest używany);
- wielką kapę (jeśli jest używana).

b) Przebieg

Uwaga ogólna: wszelkie rzeczy przed wejściem do kościoła podaje i odbiera od B. ks. proboszcz (odbierając je odpowiednio wcześniej od wyznaczonych usługujących; oddając im je). Przy podawaniu i odbieraniu paramentów B. zachowuje się pocalunki.

Przed wejściem do kościoła:

- I. Do powitania biskupa udaje się procesja w następującej kolejności: ministrant z wodą święconą i kropidłem, T., ministrant z tacką z krucyfiksem, Sk.⁵, Ak1, Ak2, duchowieństwo (w szatach chórowych) i ks. proboszcz. Należy śpiewać pieśni, biją dzwony.
- II. Zaraz po przybyciu biskupa, zostaje on powitany przez najbliższe (i wyznaczone do tego) duchowieństwo (ucałowanie pierścienia i przyklęknienie – duchowieństwo z odkrytą głową) i przybrany w *cappa magna* (jeśli używa się).
- III. Ks. proboszcz podaje do ucałowania B. krucyfiks (odbierając i oddając go ministrantowi) – **zob. zdj. 2.**
- IV. B. otrzymuje kropidło, żegna się wodą święconą, po czym kropi zebranych (którzy klęczą lub pochylają się czyniąc znak krzyża). Oddaje kropidło i otrzymuje od ks. proboszcza.
- V. Ks. proboszcz bierze do ręki łądkę i podaje łyżeczkę B. do zasypania mówiąc *Benedicite, Pater Reverendissime*. B. nakłada kadzidła do kadzielnicy, którą T. trzyma klęcząc. Ks. proboszcz odbiera od B. łyżeczkę i oddaje ją wraz z łądką ministrantowi, po czym bierze do rąk kadzielnicę i okadza trzykrotnie B. (po okadzeniu oddaje kadzielnicę) czynią względem niego rewerencję poprzez głęboki pokłon (przed i po okadzeniu). Po okadzeniu T. wraca do zakrystii – **zob. zdj. 3.**

⁵ Jeśli będzie brak dodatkowego subdiakona – jego funkcje, w czasie powitania B., bierzmowania i Mszy św. może przejąć ministrant – krucyfer (w dalszej części tekstu można Sk. traktować właśnie jako krucyfera).

Zdj. 4 – Modlitwa B. przed ołtarzem wielkim.

Wejście do kościoła:

- I. [Jeśli używa się baldachimu, niosący go stają obok biskupa (tak, aby znajdował się pod baldachimem)]. B. wchodzi do kościoła (na czele procesji) wraz z ceremoniarzem (może go poprzedzać straż honorowa, bądź inni dygnitarze, także kościelni, np. kanonicy, czy proboszcz parafii, a także A.). Za nim idzie ks. proboszcz, D. i S. oraz reszta duchowieństwa i usługujących. [Jeśli B. ma wielką kapę, za nim idzie jeden ministrant trzymając ją w rękach – przysługuje mu, podobnie jak C1 i C2 fioletowa sutanna]. Przy rozpoczęciu procesji rozpoczyna się w kościele śpiew (*Ecce Sacerdos*, lub inny odpowiedni), B. zaś idąc błogosławi lud.
- II. Po dojściu do klęcznika B. (i reszta duchowieństwa oraz posługujący) przykłada przed Najświętszym Sakramentem, po czym wszyscy klękają (B. na klęczniku). C1 odbiera od B. biret. Wszyscy modlą się w ciszy (w tle śpiew). Po dojściu do klęcznika, Ak1, Ak2 i Sk. od razu udają się do zakrystii i odkładają na miejsce świecie oraz krzyż. [Jeśli używa się baldachimu odstawia się go na stałe miejsce, bądź do zakrystii] – **zob. zdj. 4.**
- III. Po krótkiej modlitwie B. otrzymuje biret od C1, wszyscy wstają i przykładają. B. udaje się z całą świtą do zakrystii, gdzie oddaje wielką kapę i przygotowuje się do sprawowania liturgii.

Wyjście z kościoła:

- I. Odbywa się w mniej uroczysty sposób – B. odprowadzany jest do klęcznika (wcześniej przybiera się w swój strój chórowy, także w wielką kapę – jeśli jest używana), gdzie modli się przed ołtarzem wielkim (powinien odmówić odpowiednie modlitwy z *Rituale Romanum*), po czym zostaje odprowadzony do wyjścia (w podobnym porządku, jak przy wejściu do kościoła), gdzie ks. proboszcz jeszcze raz może podać mu wodę święconą do pokropienia zebranych (potrzebni są usługujący ministranci) – **zob. zdj. 5.**

Zdj. 5 – Odprowadzenie B. [kardynała] ze świątyni.

c) Funkcje

Poniżej znajduje się lista osób wraz z wypełnianymi przez nich posługami i czynnościami w czasie obrzędów związanych w przywitaniem i przyjęciem B. w kościele. W zestawieniu tym nie został ujęty zakrystian, z którym winno się ściśle współpracować.

Duchowieństwo:

- **B.:** a) przeprowadza wizytę kanoniczną parafii;
- **Ks. proboszcz:** a) przyjmuje B. w kościele; b) przy wejściu do świątyni wita B., podaje mu do ucałowania krzyż, bądź relikwie i okadza B.; c) wprowadza B. do kościoła; d) pomaga B. założyć wielką kapę;
- **A.:** jego funkcje przy przyjęciu B. spełnia ks. proboszcz;
- **D. i S.:** a) asystują przy przyjęciu B.; b) podtrzymują pluwiak A.;
- **S.:** a) asystuje przy przyjęciu B.; b) podtrzymuje pluwiak A.;
- **Sk:** niesie krzyż w czasie wyjścia po B. i przy pochodzie do ołtarza;
- **Dh1 i Dh2:** asystują przy przyjęciu B.

Ministranci:

- **C1:** a) podaje B. biret przy klęczniku; b) pomaga B. założyć wielką kapę;
- **C2:** asystuje przy przyjęciu B.;
- **Ak1 i Ak2:** niosą świece w czasie wyjścia po B. i przy pochodzie do ołtarza;
- **T.:** a) przygotowuje kadzielnice, ogień, łódkę i kadzidło; b) asystuje przy zasypaniu, przed okadzeniem B.;
- **Ministrant z wodą święconą:** a) niesie kociołek z wodą święconą i kropidło; b) asystuje przy pokropieniu;
- **Ministrant z krzyżem (relikwiarzem):** a) niesie tackę z krzyżem, bądź relikwiarzem; b) asystuje A., przy pocałowaniu przez B. krzyża bądź relikwiarza.

Inni posługujący:

- **Organista:** w odpowiednich momentach intonuje i prowadzi śpiew pieśni;
- **Straż honorowa (lub inni dygnitarze):** asystują przy przyjęciu B.; b) wprowadzają B. do kościoła, przed ołtarz;
- **Niosący baldachim:** niosą nad B. baldachim w czasie wejścia do kościoła i przejścia do ołtarza.

II. Obrzędy bierzmowania

*Ducha mojego chcę tchnąć w was i sprawić,
byście żyli według moich nakazów
i przestrzegali przykazań,
i według nich postępowali.*

Ez 36, 27

*Wtedy więc kładki Apostołowie na nich ręce,
A oni otrzymywali Ducha Świętego.*

Dz 8, 17

Zwyczajnym szafarzem sakramentu bierzmowania jest B. Może się ono odbyć zarówno przed, jak i po Mszy świętej, jednak ta druga praktyka obecnie jest o wiele rzadsza. Przygotowanie celebracji sakramentu bierzmowania wymaga nieco więcej starań, szczególnie wtedy, gdy będzie ono poprzedzało pontyfikalną Mszę świętą.

a) Przygotowania

Należy przygotować:

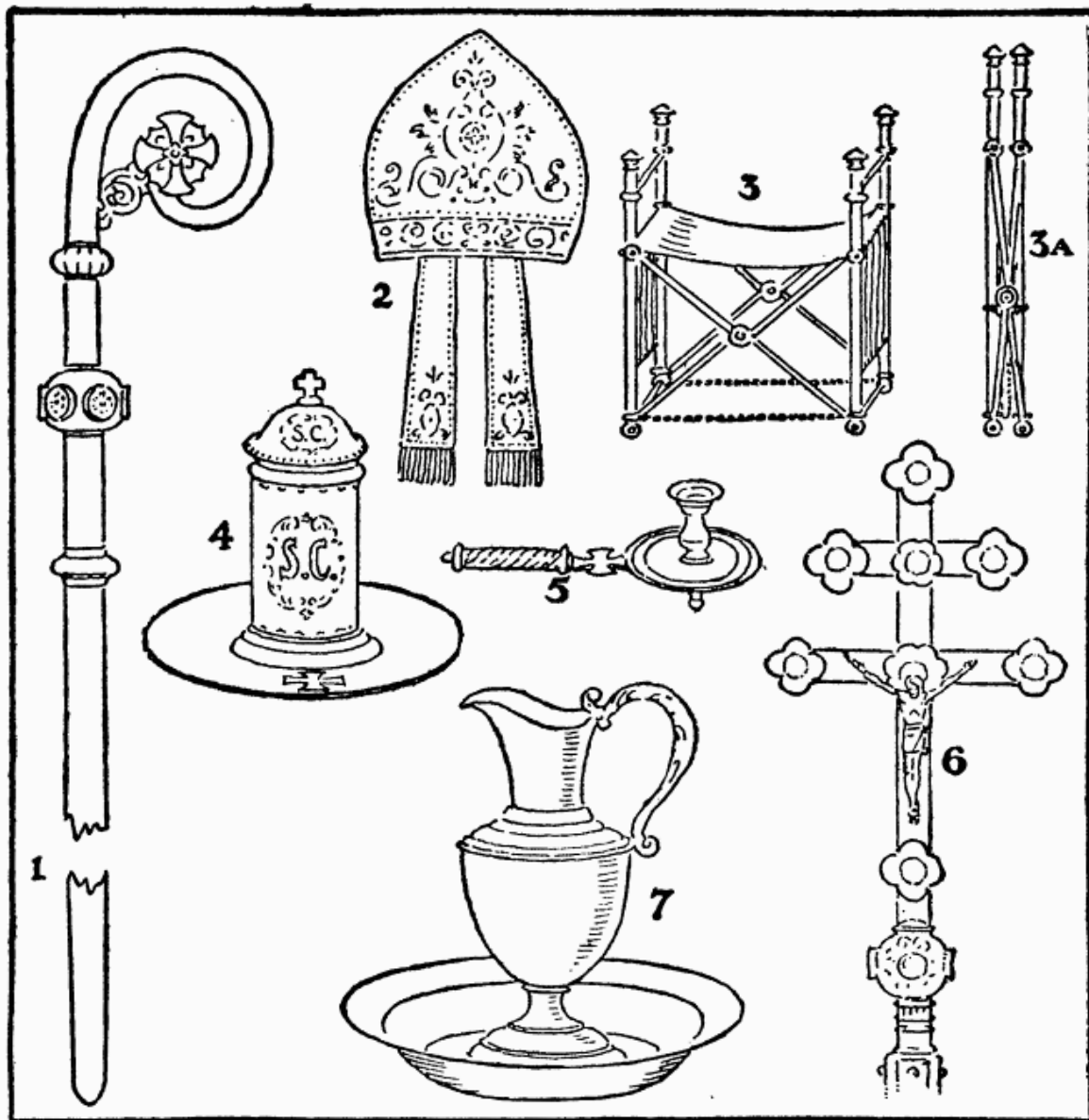
Na ołtarzu:

- sześć (lub siedem) palących się świec (już przed przybyciem B.);
- szaty dla B. (jeśli będzie przybierał się przy ołtarzu)⁶: humerał, albę, stułę, kapę;
- Po stronie Ewangelii mitrę B. (jeśli w niej nie udaje się do ołtarza);

Na stopniach ołtarza (*suppedaneum*):

- *faldistorium* (krzeselko bez oparcia) dla B. na środku (jeśli B. przy ołtarzu będzie się przybierał w szaty liturgiczne, wtedy *faldistorium* ustawia się w pobliżu ołtarza);
- Po stronie Epistoły pastorał B. (oparty o ścianę);
- krzesło dla A. i S. po lewej stronie *faldistorium* (strona Epistoły);
- krzesło dla D. po prawej stronie *faldistorium* (strona Ewangelii).

⁶ Teoretycznie B. może od razu po modlitwie przed ołtarzem podejść do ołtarza i się przebrać, ale jeśli z jakiegoś powodu jest to niemożliwe, wtedy: B. po modlitwie uda się do zakrystii, gdzie się przebierze, bądź po modlitwie także uda się do zakrystii, ale stamtąd wyjdzie w stroju chórowym do ołtarza i tam przebierze się do sprawowania sakramentu bierzmowania. Najrozsądniejsze wydaje się jednak takie wyjście: B. po modlitwie przed ołtarzem udaje się do zakrystii, tam się przebiera i wychodzi do ołtarza wraz z mitrą na głowie – pastorał jest cały czas przy ołtarzu. Szczegóły ceremonii podane są niżej. Mimo wszystko – biskup do ołtarza winien wyjść z zakrystii do bierzmowania bez mitry i pastorału.

Rys. 1 – Niektóre paramenta i insygnia biskupie używane przy bierzmowaniu:
 1) pastorał; 2) mitra; 3) *faldistorium*; 3a) *faldistorium*; 4) naczynie z krzyżmem św.;
 5) bugia; 6) procesyjny krzyż arcybiskupi; 7) *Lavabo*.

W prezbiterium:

- krzesła dla Dh1, Dh2 oraz reszty duchowieństwa i ministrantów (dla tych pierwszych winny być one ustawione po obu stronach tronu lub ołtarza).

Na kredencji:

- naczynie z krzyżem świętym, watek (do wycierania czół) i tackę;
- *Pontificale Romanum* (jeśli nie niesie go ministrant);
- *Lavabo*: dzbanuszek z wodą, tacę (na wodę) oraz ręczniczek;
- Chleb i cytrynę (na osobnej tacce) – do otarcia rąk dla B.;
- tackę lub inne naczynie na zużytą watek;
- tackę lub inne naczynie przeznaczone na kartki z imionami (konfirmandów);
- obrazki, które konfirmandzi otrzymują od B.

W zakrystii należy przygotować:

- szaty dla B. (jeśli ubiera je w zakrystii) – jak wyżej;
- szaty dla A.: kapa, alba, pasek, humerał;
- szaty dla D. i S.: dalmatyka, tunicela, dwie alby, dwa paski, dwa humerały;
- krzyż procesyjny i dwa lichtarze ze świecami dla Ak1, Ak2 i Sk.
- szaty dla Dh1 i Dh2: dwie dalmatyki, dwie komże, dwa humerały;
- bugię i *Pontyfikał* dla ministrantów⁷;
- sutanelle i komże dla ministrantów;
- welony naramienne dla P. i M.;
- tackę na pectorał;
- tackę na piuskę (jeśli B. musi przy przebieraniu się ją ściągnąć).

b) Przebieg

Niniejszy opis przewiduje sytuację, w której B. przebiera się w zakrystii i z niej długą drogą podąża do ołtarza celem udzielenia sakramentu bierzmowania. Konfirmandzi wraz ze swymi świadkami powinni stać w pobliżu prezbiterium.

Czynności w zakrystii:

- I. Gdy B. wraz ze swą świtą przybędzie do zakrystii – przebiera się. Najpierw ściąga biret, następnie pectorał (wędruje na tackę) i mucet (odbiera je od niego C1, asystuje C2), następnie od swych asystentów (D. i S., jeśli są Dh1 i Dh2 – mogą zastąpić w zakrystii miejsce D. i S., szczególnie, jeśli są starsi stopniem) otrzymuje humerał, albę, pectorał, stulę i kapę⁸. Przed wyjściem otrzymuje B. biret od C1.

⁷ W wyjątkowych sytuacjach teksty bierzmowania może mieć przy sobie ks. proboszcz (moderator) posługujący przy bierzmowaniu jako archidiakon – prezbiter asystent.

⁸ Następnie otrzymuje mitrę, jeśli długą drogą udaje się do ołtarza i nie jest ona przygotowana na ołtarzu (po stronie Ewangelii) – nie jest to zgodne z przepisami, zob. przyp. 6.

Zdj. 6 – Procesja do ołtarza

Zdj. 7 – Dojście do ołtarza

- II. Odbywają się standardowe modlitwy (*Adoratio Crucis...*, *Adiutorium nostrum...*, *Procedamus...*) – przewodzi im. B., A., bądź C1.
- III. Formuje się procesja w następującym porządku: C2 obok (nieco w tyle) Sk., a za nim Ak1 i Ak2, pozostali ministranci, kler, S., D., A., Dh1 i Dh2, B., a za nim Nb (po lewej) i Nk (po prawej), a także P. i M. (mogą oni wcześniej czekać przy ołtarzu na wyznaczonym miejscu z insygniami w rękach) – **zob. zdj. 6.**

Przyjście do ołtarza:

Poniższy opis bierze pod uwagę jedną z wielu możliwych sytuacji, w zależności od układu prezbiterium, dostępnego w nim miejsca i rozmieszczenia krzeseł dla asystujących.

- I. Sk., Ak1, Ak2 i C2 czynią rewerencję przed ołtarzem (skłon; C2 przyklęka) i odkładają krzyż oraz świece na odpowiednie miejsce, po czym wracają na swoje miejsca (dla Ak1 i Ak2 przy kredencji – będą oni asystować przy bierzmowaniu). Pozostali ministranci i kler oddają rewerencję (przyklęknięcie) i udają się na swoje miejsce. S. D., A. oraz Dh1 i Dh2, a także Nk i Nb, a także P. i M., jak i sam B. przyklękają (jeśli jest na tyle miejsca - razem, odpowiednio się ustawiając, jeśli nie - parami, następnie usuwając się nieco na bok, robiąc miejsce kolejnym duchownym). Następujący winien być porządek i ustawienie przy dojściu do ołtarza: w środku B., po jego prawej A. i S., zaś po lewej D. Po prawej S. C1, zaś po lewej D. Za B. P. i M oraz Nk i Nb. Ci ostatni mogą też, jeśli jest miejsce, ustawić się odpowiednio po prawej i lewej stronie C1 i D. – **zob. zdj. 7.**
- II. Po oddaniu należnych rewerencji wszyscy zajmują swoje miejsce przy ołtarzu oraz w prezbiterium: B. siada na *faldistorium* (twarzą do ludu) po prawej mając D. i C2, zaś po lewej odpowiednio: A., S., C1. Prostopadle do B. po prawej (strona Epistoły) stoją P. i M. – wcześniej zabierają oni insygnia z ołtarza, bądź otrzymują je od C1 lub A., bądź od początku czekają na swych miejscach na B., z insygniami w ręce⁹ [C1 bądź A., czy D. swobodnie mogą odbierać insygnia oraz podawać je B., szczególnie pastorał, który B. trzyma w lewej ręce]. Obok P. i M. ustawia się Nk (jeśli posługuje)¹⁰, zaś na przeciw niego Nb (usługujący, gdy B. odczytuje teksty z *Pontyfikikału*)¹¹. Dh1 i Dh2 zajmują swe miejsca po bokach ołtarza bądź tronu. Dh1, Dh2, D., S. i A., jeśli mają przygotowane krzesła, mogą usiąść. C1 odbiera od B. biret i odnosi go na tron.

⁹ Pewna niekonsekwencja: P. i M. razem po stronie Epistoły, a mitra na ołtarzu po stronie Ewangelii. Można to rozwiązać tak, jak wyżej napisano: albo B. wychodzi do ołtarza w mitrze (nie zgodnie z przepisami), po dojściu do ołtarza, przed przyklęknięciem, odbiera mu ją A., i zaraz potem, gdy usiądzie, podaje. Druga możliwość: P. i M. przed rozpoczęciem liturgii bierzmowania czekają na swych miejscach mając w rękach mitrę i pastorał. Jest też trzecia możliwość: mitrę podawał będzie D., a względnie pastorał A.

¹⁰ W przeciwnym wypadku, tzn. jeśli nie będzie posługiwał, to jego funkcje przejmie A., tym bardziej (w zależności od dostępnego miejsca przy ołtarzu).

¹¹ Może stać cały czas *in plano* przed stopniami ołtarza po prawej, bądź lewej stronie (przy braku niezbędnego miejsca przy ołtarzu).

Zdj. 8 – Obmycie rąk

Zdj. 9 – Modlitwa nad konfirmandami

Obrzędy bierzmowania:

- I. B. otrzymuje mitrę i pastorał (od. A., C1, czy też D. – w zależności od sytuacji), jeśli wygłasza przemówienie (siedząc). Po przemówieniu odbywa się obmycie rąk (klęcząc przed B. asystuje Ak1 z *Lavabo* i Ak2 z ręczniczkami), potem oddaje mitrę, wstaje (jeśli nie było przemówienia, które jest zalecane, ciągle stoi) i mówi: *Spiritus Sanctus...*. Na wezwania odpowiada asystujący kler i ministranci. Gdy B. myje ręce, do ołtarza podchodzą konfirmandzi¹² – **zob. zdj. 8.**
- II. Biskup dalej mówi: *Oremus* i odmawia stosowne modlitwy (dwie oracje i trzy wezwania). Podobnie jak wcześniej kler i ministranci równo i głośno odpowiadają B. – **zob. zdj. 9.**
- III. B. siada i otrzymuje mitrę. C1 bądź A. odbiera od świadków kartki z imieniem konfirmandów i podaje B. imię bierzmowanych (wtedy już konfirmandzi klęczą przed B., zaś ich świadkowie trzymają swe prawe ręce na ich prawych ramionach – nie mogą mieć na dłoniach żadnych rękawiczek i innej tego typu garderoby). Następnie A. lub C1 oddaje kartkę na tacę Ak2. Gdy Ak2 udaje się do ołtarza odebrać kartkę z imieniem, wraz z nim podchodzi Ak1 trzymając w ręce tacę z krzyżmem świętym i wata, którą podaje A. B. zamacza kciuk w naczyniu nabierając nieco oleju i kładąc prawą rękę na głowie konfirmandów mówi: *N., znaczę cię znakiem....* A. może wata obetrzeć czoła konfirmandów, gdyby B. nałożył za dużo oleju na czoło (watę odkłada na specjalnie przygotowaną tacę – posługują przy tym Ak1 i Ak2). Gdy B. zakończy formułę, bierzmowany odpowiada: *Amen*. Wtedy B. uderza go lekko w policzek mówiąc: *Pax tecum*, na co ten odpowiada: *Amen* – **zob. zdj. 10.**
- IV. Gdy B. udzielił sakramentu bierzmowania wszystkim konfirmandom, podchodzą do niego Ak1 i Ak2 i usługują przy wycieraniu rąk w chleb oraz cytrynę (Ak2), a także przy obmyciu (Ak1). W tym czasie rozpoczyna się śpiew antyfony *Confirma hoc...* (śpiewa się ją podobnie jak *introit*: antyfona – *Gloria Patri...* – antyfona).
- V. Gdy śpiew antyfony się zakończy, B. oddaje mitrę, powstaje, odwraca się do ołtarza i odśpiewuje przepisane modlitwy (*Ostende...* etc., oracja). Na *Oremus* A. daje znak konfirmandom, aby uklękli (powrócili już na swoje miejsca).
- VI. Po odśpiewaniu oracji, B. nadal zwrócony do ołtarza mówi: *Ecce sic...*, po czym odwraca się do konfirmandów i udziela im błogosławieństwa kreśląc nad nimi znak krzyża (bez mitry i pastorału).

¹² Teoretycznie powinni klęczeć albo przed prezbiterium, albo przed głównym ołtarzem – stąd wynikają dwie możliwości: albo najpierw konfirmand(zi) uklęknie(ą) między balaskami, albo podejdzie(ą) od razu do ołtarza i uklęknie(ą) na pierwszym stopniu. W wypadku, gdy będzie to jedna osoba, o wiele praktyczniejsza i duszpastersko uzasadniona jest ta druga wersja.

Zdj. 10 – Udzielenie sakramentu bierzmowania

- VII. B. siada, otrzymuje mitrę, może wygłosić ewentualne przemówienie (z pastorałem w ręce), a po nim poleca bierzmowanym odmówić (już bez pastorału, który odstawia się na pierwotne miejsce przy ołtarzu lub oddaje P., który trzymał go od początku): *Wierzę w Boga...*, *Ojcze nasz...* i *Zdrowaś Maryjo...*
- VIII. Po odmówieniu naznaczonych modlitw przez konfirmandów¹³, B. oddaje mitrę (ustawia się ją na swoim miejscu na ołtarzu lub trzyma ją, jak na początku, M.), wstaje, udaje się przed ołtarz, gdzie wraz ze wszystkimi asystującymi (kler, ministranci), oddaje rewerencję Najświętszemu Sakramentowi, krzyżowi i ołtarzowi poprzez przyklęknięcie (w podobnym porządku, jak to było na początku), otrzymuje od C1 biret i udaje się wraz z całą świtą do zakrystii (jeśli w czasie wejścia szli C2, Ak1, Ak2 i Sk. także teraz poprzedzają oni wszystkich niosąc krzyż i świece – nieco wcześniej ustawiają się w tyle), gdzie B. przygotowuje się do odprawiania Mszy św. (jeśli jest przewidziana), bądź zdejmuje szaty liturgiczne, przybiera się w swój chórowy strój, udaje się na modlitwę przed wielkim ołtarzem (należy przygotować klęcznik), po czym wychodzi z kościoła (podobnie jak przy powitaniu B., ks. proboszcz może mu podać kropidło i B. kropi zebranych).

c) Funkcje

Poniżej znajduje się lista osób wraz z wypełnianymi przez nich posługami i czynnościami w czasie obrzędów związanych w przywitaniem i przyjęciem B. w kościele. W zestawieniu tym nie został ujęty zakrystian, z którym winno się ściśle współpracować.

Duchowieństwo:

- **B.:** udziela bierzmowania;
- **A.:** a) asystuje przy bierzmowaniu B.; b) podaje i odbiera mitrę i pastorał od B. (nominalnie); c) odbiera kartki z imionami bierzmowanych i powiadamia o nich B.; d) gdy zachodzi taka potrzeba, ociera czoła konfirmandów z nadmiaru krzyża świętego;
- **D.:** a) asystuje przy bierzmowaniu B.; b) może podawać mitrę (ewentualnie także pastorał); c) pomaga B. przybrać szaty liturgiczne;
- **S.:** **a)** asystuje przy bierzmowaniu B.; b) pomaga B. przybrać szaty liturgiczne;
- **Sk:** niesie krzyż przy procesji wejścia i na zejście;
- **Dh1 i Dh2:** a) asystują przy bierzmowaniu B; b) w zastępstwie D. i S. mogą asystować B. przy przybieraniu się w szaty liturgiczne.

¹³ Uzasadnionym wydaje się być, aby odmawiali je wszyscy obecni, szczególnie, gdy bierzmowana będzie jedna osoba.

Ministranci:

- **C1:** a) asystuje przy bierzmowaniu B.; b) może odbierać i podawać pastorał i mitrę; c) odbiera i podaje B. biret; d) może odebrać kartki z imionami bierzmowanych;
- **C2:** a) asystuje przy bierzmowaniu B.; b) prowadzi procesję wejścia i pochód w czasie powrotu do zakrystii;
- **Ak1 i Ak2:** a) niosą świece w czasie wejścia i zejścia; b) posługują do obmycia rąk przed i po bierzmowaniu; c) odpowiadają za podawanie tacek na zużytą watę i krzyżmem – w odpowiednich momentach je podają A.;
- **M.:** trzyma mitrę;
- **P.:** trzyma pastorał;
- **Nb:** posługuje z bugią;
- **Nk:** posługuje z księgą.

Inni posługujący:

- **Świadek:** a) trzyma prawą rękę na prawym ramieniu bierzmowanego; b) odmawia z konfirmandem modlitwy po bierzmowaniu;
- **Organista:** a) w odpowiednich momentach śpiewa odpowiedzi; b) śpiewa antyfonę *Confirma hoc....*

III. Msza święta pontyfikalna

Poniższy opis obejmuje ceremonie Mszy świętej sprawowanej przez B. od tronu, a więc najbardziej uroczysty wymiar liturgii biskupiej. W czasie niej obowiązują następujące ogólne reguły:

- I. Od momentu, gdy B. zajmie miejsce przy tronie, ministrowie oddają mu rewerencję za każdym razem, kiedy przed nim przechodzą. Ilość tych przyklęknięć, bądź skłonów, zależy od planu rozmieszczenia miejsc w prezbiterium, jak i jego urzędzenia.
- II. B., ilekroć przechodzi z miejsca na miejsce (od tronu do ołtarza i odwrotnie), otrzymuje insygnia (mitrę i pastorał). Jeśli odległość ta nie jest duża, może ją pokonywać bez nich.
- III. W czasie Mszy św. B. używa zasadniczo dwóch mitr: *pretiosa* (ozdobna) i *simplex* (prosta). Jak same nazwy wskazują: pierwsza odznacza się drogocенnością, druga zaś nie zawiera żadnych ozdób. W wypadku, gdy brak jest mitry ozdobnej (bądź złotej – B. ma prawo używania trzech rodzajów mitr), można ją zastąpić mitrą złotą (*aurypfrygiata*). W ostateczności, w czasie całej liturgii używać można jednej mitry (wtedy jest to mitra *simplex*).
- IV. Sytuacja, w której w ołtarzu obecny jest Pan Jezus w Najświętszym Sakramencie, jest zwyczajową w czasie sprawowania Mszy pontyfikalnych – stąd też w dalszej części ceremoniału wszelkie wskazówki zakładają obecność *Sanctissimum* w tabernakulum.
- V. B. może rozpocząć Mszę świętą bezpośrednio po modlitwie przed ołtarzem, przybierając się przy nim w szaty liturgiczne, jak i przygotowując się do jej odprawiania w zakrystii. Niniejszy opis uwzględnia tę drugą opcję.
- VI. Mszę św. pontyfikalną może poprzedzać Tercja, wtedy paramenta (szaty i insygnia B.) potrzebne do sprawowania Mszy umieszcza się w kaplicy, bądź innym miejscu, gdzie będzie odmawiana Tercja – do jej odmówienia B. przybiera się w kapę, stułę, albę, pasek i humerał. Tutaj sytuacja ta nie została uwzględniona.
- VII. Przy podawaniu lub odbieraniu od B. paramentów zachowuje się pocałunki (w pierścień). Podobnie skłony zachowują lewicy i ministranci podając lub odbierając od siebie paramenty.
- VIII. Przy tronie B. wykonuje wszystkie przepisane skłony w stronę krzyża (wraz z asystą), jednak gdy siedzi nie zdejmuje mitry.

Zdj. 11 – Kanon biskupi na ołtarzu.

Zdj. 12 – Przygotowany ołtarz.

Zdj. 13 – Przygotowana kredencja tronu

Zdj. 14 – Przygotowana kredencja mszalna

a) Przygotowania

Należy przygotować:

W prezbiterium:

- tron biskupi, ew. krzesło (ozdobniejsze niż inne, z oparciem i ramionami) dla B. na podwyższeniu;
- krzesła dla Dh1 i Dh2 obok tronu B.;
- krzesło dla A. ustawione prostopadle do tronu, tak by siedział on zwrócony twarzą do ołtarza;
- naprzeciwko tronu, od strony Epistoły, krzesła dla D. i S., za nimi, w środku, krzesło dla C2;
- przy kredencji mszalnej (strona Epistoły) krzesła dla Ak1, Ak2 i Sk.;
- dwie kredencje: tronu (strona Ewangelii) i mszalną (strona Epistoły).

Na ołtarzu – zob. zdj. 12:

- sześć zapalonych świec – siedem, gdy celebruje ordynariusz (siódma świeca za krzyżem ołtarzowym);
- antependium w kolorze dnia (jeśli używa się);
- pośrodku szaty liturgiczne dla B.: ornat, dalmatykę, tunicelę, stułę, albę, pasek, humerał; po stronie Ewangelii tackę na rękawiczki oraz pektorał, pierścień i pastorał; mitrę ozdobną po stronie Ewangelii i prostą lub złotą po stronie Epistoły (oparte o retabulum) – sytuacja taka ma miejsce, gdy B. przybiera się przy ołtarzu, w przeciwnym razie wszystkie paramenta, oprócz mitry złotej (lub prostej) przygotowuje się w zakrystii.
- pośrodku ołtarza kanon biskupi otwarty na stronie z modlitwą *Aufer a nobis...* i zakładką zaznaczoną na odpowiedniej prefacji – **zob. zdj. 11.**

Na kredencji tronu – zob. zdj. 13:

- Mszał z zaznaczonymi odpowiednimi tekstami na dany dzień;
- pulpit pod Mszał;
- benedykcyjonał (gdy udzielane jest błogosławieństwo papieskie);
- Breviarze (gdy odmawiana jest Tercja);
- miejsce na bugię (ew. zapasowa do niej świeca);
- gremiał;
- poduszkę do klęczenia dla B. (w czasie *Credo*);
- tackę na rękawiczki;
- tackę na pantofle;
- [tackę na piuskę;]
- *Lavabo* (do obmycia po Komunii świętej).

Na kredencji mszalnej – zob. zdj. 14:

- kielich (jak do Mszy z asystą);
- welon dla S.;
- Ampułki z winem i wodą (na tacce);
- *Lavabo* i ręczniczek;

- miejsce na lichtarze ze świecami akolitów
- dzwonki;
- patena (ew. pateny)
- cyborium z komunikantami (jeśli będzie potrzebne);
- obrus komunijny (jeśli nie ma balasek);
- tacka na pioskę [ew. po drugiej stronie];
- Lekcjonarz (jeśli używa się do odśpiewania Lekcji zamiast Ewangeliarza);
- Wiadereczko (lub inne naczynie) do zlewania wody z tacy po *Lavabo*.

W zakrystii:

- Szaty dla B. – jak wyżej;
- Obok szat dla B.: tacki na pectorał, pioskę i rękawiczki;
- Szaty dla A.: kapa, komża i humerał (stuła, jeśli jest proboszczem lub rektorem kościoła)¹⁴;
- Szaty dla D. i S.: dałmatyka, tunicela, stuła, dwa manipularze, dwie alby, dwa paski, dwa humerały;
- Szaty dla Sk.: tunicela, alba, pasek, humerał (bez manipularza);
- Szaty dla Dh1 i Dh2: dwie dałmatyki, dwie komże, dwa humerały;
- lichtarze i świece dla Ak1 i Ak2;
- krzyż procesyjny dla Sk. (jeśli Mszę celebrowa metropolita niesiony jest drugi krzyż – arcybiskupi – bezpośrednio przed celebransem, pasyjką zwrócony do arcybiskupa; krzyż ten może nieść drugi Sk., bądź obłoczony kleryk w albie i tuniceli) – **zob. ryc. 1**.
- Ewangeliarz z manipularzem (zaznaczającym Ewangelię dnia) dla B. w środku;
- welony naramienne dla P. i M.;
- pluwiawy (kapy) dla noszących insygnia (P., M., Nb i Nk) – jeśli używa się;
- kadzielnicę z rozpalonymi węgielkami i łódkę z kadzidłem;
- świece dla ceroferariuszy (4, 6 lub więcej);
- sutanelle i komże dla ministrantów;
- *Lavabo* do obmycia rąk dla B.;
- krzesło dla B.

¹⁴ Gdyby posługę A. spełniał ks. moderator danego duszpasterstwa - może ubrać stułę.

b) Przebieg

Jak zostało wyżej zaznaczone, niniejszy opis przewiduje sytuację, w której B. przybiera się do sprawowania Mszy świętej w zakrystii, a w ołtarzu (w tabernakulum) obecny jest Najświętszy Sakrament.

Czynności w zakrystii:

- I. B. po przybyciu do zakrystii zostaje powitany i siada na przygotowanym krześle - odmawia modlitwy przygotowawcze do Mszy świętej. Asystują mu przy tym Nk i Nb, klęcząc przed B. z odpowiednią tablicą (bądź księgą)¹⁵ oraz świecą (po prawej stronie księgi). [W tym czasie A., D., S., Dh1 i Dh2 mogą zakładać już swe szaty liturgiczne]. Po tym do B. podchodzą Ak1 i Ak2 z *Lavabo* i ręczniczkami – B. myje ręce – **zob. zdj. 15.**
- II. Po odmówieniu modlitw B. przystępuje do komody, oczekując, aż C1, C2 oraz Ak1 i Ak2 pomogą się przybrać odpowiednio A., D., S. oraz Dh1 i Dh2. Po tym, A., D. i S. (ewentualnie także C1) pomagają biskupowi zdjąć biret, pectorał i mucet oraz ewentualnie piuskę (rzeczy te umieszcza się na przygotowanych tackach lub miejscach) oraz ubrać humerał, etc. [gdy wcześniej odbywało się bierzmowanie, B. zdejmuje kapę, jeśli trzeba także stulę i otrzymuje szaty potrzebne do sprawowania Mszy świętej].
- III. W czasie, gdy B. się przybiera do sprawowania liturgii, ministranci zajmują się przygotowaniem każdy własnych paramentów i sprawdzeniem, czy wszystko znajduje się już na właściwym miejscu.
- IV. Gdy już B. zostanie ubrany, D. nakłada mu mitrę (ozdobną) na głowę i T. wraz z C1 klękają przed B. celem zasypania kadzidła (B. wcześniej siada na krześle). A. mówi do B.: *Benedicite Reverendissime Pater*. B. po trzykrotnym zasypaniu błogosławi je mówiąc: *Ab illo benedicaris in cuius honore cremaberis*. Po tym B. otrzymuje pastorał od C1, bądź D.¹⁶ – **zob. zdj. 16.**
- V. B. otrzymując pastorał odwraca się w stronę krzyża i rozpoczyna modlitwy (*Adoratio Crucis...*, *Adiutorium nostrum...*, *Procedamus...*) [może je poprowadzić C1¹⁷], po czym z zakrystii wyrusza procesja w następującym porządku: 2c obok T. (niesie w prawej ręce nieco uchyloną kadzielnicę – kołysze nią), za nimi Ak1, Ak2 i Sk., ministranci i kler, S. z Ewangeliarzem, D. i A. (jeśli to możliwe w jedne parze), B. w asyście Dh1, Dh2 i C1, na końcu zaś M. (po lewej) i P (po prawej) oraz Nk (po lewej), Nb (po prawej). Na znak C1 sygnaturą (lub nieco wcześniej) rozpoczyna się śpiew, który trwa aż do *Gloria*.

¹⁵ Może to być specjalnie przygotowana do tego tablica z *praeparatio* i *gratiarium*.

¹⁶ Rozsądnym wydaje się być, aby w tym wypadku był to C1 – przy dojściu do ołtarza i w innych momentach on także odbiera i podaje B. mitrę i pastorał.

¹⁷ Oraz A., jeśli jego funkcje będzie spełniał ks. moderator.

Zdj. 15 – B. odmawia modlitwy (*Praeparatio ad Missam*).

Zdj. 16 – Zasypanie przed wyruszeniem procesji do ołtarza.

Przybycie do ołtarza:

- I. Po przybyciu do ołtarza T. w pojedynkę przyklęka i udaje się na swoje miejsce przy kredencji. Idący za nim Ak1, Ak2 i Sk., nie oddając rewerencji, udają się do kredencji, gdzie zostawiają świecie i krzyż, po czym zajmują swoje miejsca. Idący w procesji ministranci (np. ceroferariusze) i kler parami przyklękają przed ołtarzem i udają się na wyznaczone sobie miejsca.
- II. Do prezbiterium B. pomagając wejść Dh1 i Dh2 (unoszą albę), tym bardziej, jeśli prowadzi do niego kilka stopni. Po dojściu do ołtarza asysta wraz z B. ustawiają się w następującym porządku: bezpośrednio przed tabernakulum B., po lewej D., S. i C2, po prawej stronie A. i C1. Nieco w tyle za B. ustawiają się Dh1 (po prawej) i Dh2 (po lewej). Nb i Nk przechodzą na lewą stronę (mniej więcej do krańca ołtarza), gdzie stają w niewielkiej odległości za Dh1 i Dh2 (pierwszy po prawej, drugi po lewej) – podobnie P. i M. przechodzą na prawą stronę w tej samej linii, co Nb i Nk (P. po prawej, M. po lewej)¹⁸.
- III. C1 odbiera od B. pastorał i mitrę (kładzie się ją na ołtarzu, po stronie Epistoły). W tym samym czasie S. oddaje Ewangeliarz C2.
- IV. B. wraz z A. czyni głęboki pokłon, zaś reszta świty przyklęka. B., A., D., S., Dh1, Dh2 oraz T. stoją, zaś reszta klęka. Rozpoczynają się modlitwy u stopni ołtarza.

Msza katechumenów:

- I. Modlitwy u stopni ołtarza, do *Indulgentiam*, przebiegają w normalny sposób (skłony w czasie *Contifear*, znaki krzyża, etc.) – **zob. zdj. 17**.
- II. Na *Indulgentiam* S. wyjmuje manipularz z Ewangeliarza otwartego przez C2, całuje go, podaje B. do ucałowania i zakłada mu go na lewe przedramię. W tym czasie D. się lekko wycofuje robiąc miejsce dla S. Dalej modlitwy przebiegają tak jak zawsze.
- III. Po zakończeniu modlitw u stopni ołtarza wszyscy wstają, a B. do niego przystępuje – D. i A. pomagają mu wejść po stopniach (podtrzymują albę). Gdy B. stanie przed ołtarzem A. przechodzi na jego lewą stronę, zaś D. na prawą; po lewej A. ustawia się S. z Ewangeliarzem, który odebrał od C2 i podaje go A. – B. (po odmówieniu *Aufer a nobis...* z kanonu i pocałowaniu ołtarza przy *Oramus te...*) całuje otwarty Ewangeliarz (trzymany przez A.) w miejscu, gdzie rozpoczyna się Ewangelia dnia. Po tym A. zamyka Ewangeliarz i oddaje go S, który z kolei przekazuje go C2, ten zaś odnosi go na kredens tronu. Po tym A. przechodzi na stronę Epistoły, przed ołtarz, *in plano*.

¹⁸ Ten porządek, mimo zastosowanych w różnych miejscach praktyk, podawany jest w różnych źródłach, które zachowują właśnie przepisany wyżej porządek, a więc: Nk i P. po lewej, zaś Nb i M. po prawej.

Zdj. 17 – Modlitwy u stopni ołtarza.

Zdj. 18 – Zasypanie przed pierwszym okadzeniem ołtarza.

- IV. Odbywa się zasypanie i okadzenie ołtarza. T. podchodzi do ołtarza (może to uczynić z C1 – wtedy razem z nim klęczy przed B.), podaje D. łądkę, po czym klęka przed B. i unosi kadzielnicę. B. dokonuje zasypania (trzykrotnie) w asyście D. i S. Po zasypaniu B. błogosławi kadzidło mówiąc: *Ab illo...* (wcześniej D. prosi o błogosławieństwo: *Benedicite...*). Po tym T. oddaje kadzielnicę D. i ten wraz z S. ustawiają się odpowiednio po prawej i lewej stronie B, który wg tego, jak podaje Mszał, okadza ołtarz (z tym wyjątkiem, że nie przyklęka, jak D. i S., ale czyni skłon przed i po okadzeniu krzyża, jak i przechodząc w czasie okadzania ołtarza przed tabernakulum z Najświętszym Sakramentem). Gdy B. skończy okadzać ołtarz odwraca się po stronie Epistoły w prawo i otrzymuje mitrę od C1¹⁹. D., S. wraz z C2 schodzą na dół (obok ołtarza) i D. okadza B. (przy okadzeniu B. od lewej stoją: C2, D., S.) trzema podwójnymi ruchami i oddaje kadzielnicę C2 (przed i po okadzeniu B. czyni się rewerencje – skłony), który przekazuje ją T. – **zob. zdj. 18.**
- V. Po okadzeniu B. wraz z A., D., S. i C1 przechodzi przed ołtarz, gdzie od C1 (bądź samego P.) otrzymuje pastorał. Na znak C1 A. wraz z B. czynią głęboki skłon, zaś D., S., jak i sam C1 przyklękają. [ustawienie przed ołtarzem jest analogiczne do tego, jak przy przyjściu do niego, a więc po prawej B. stoi A. i C1, zaś po lewej D. i S.]. B. przechodzi do tronu, porządek pochodu jest następujący: A., C1, B. wraz z Dh1 i Dh2, P. i M oraz Nk i Nb. Gdy pochód odejdzie od ołtarza, wtedy D. i S., prowadzeni przez C2, udają się na swoje miejsca i zawsze zachowują się (gdy B. jest przy tronie) w taki sam sposób jak Dh1 i Dh2 (stoją lub siedzą). P. razem z Nk oraz M. razem z Nb (zamykający pochód) ustawiają się prostopadle do tronu stojąc na przeciw siebie (od tronu, obok A. Nk, po prawej mający P, naprzeciw nich odpowiednio Nb i M.)²⁰.
- VI. Po przybyciu B. do tronu C1 odbiera od niego pastorał i mitrę (P. i M, podchodząc do B. zachowują przyklęknięcia). Do B. podchodzą Nk oraz Nb i klękają przed nim (jeśli B. nie będzie widział tekstu – mogą stać). A. otwiera Mszał, z którego B. odczytuje introit (żegnając się – znak krzyża czyni cała asysta tronu; na *Gloria Patri...* B. wraz z asystą tronu czyni skłon w stronę krzyża) i *Kyrie* (B. odpowiada asysta tronu). W tym czasie organista [bądź chór] rozpoczyna śpiew *Kyrie* (można go rozpocząć już w czasie okadzania ołtarza). Po odczytaniu introitu i odmówieniu *Kyrie* Nk i Nb odsuwają się na bok (chyba, że śpiew *Kyrie* już się kończy, wtedy czekają). Jeśli śpiew *Kyrie* się przeciąga, B. może usiąść (wraz z A., Dh1, Dh2), wtedy otrzymuje mitrę i gremiał od C1.

¹⁹ Teoretycznie funkcje C1 może przejąć Dh1, ale stwarza to wiele problemów natury praktycznej, tak jak i przy ołtarzu, tak i przy tronie. Tym bardziej, jeśli w kościele (w prezbiterium, przy ołtarzu) jest mało miejsca, C1 jak najbardziej może podawać i odbierać od B. insygnia.

²⁰ Jeśli tron jest blisko ołtarza, praktykuje się, aby P., M., Nk i Nb siedzieli w pobliżu tronu na pierwszym stopniu ołtarza. W dalszej części jednak przewidziana jest opcja opisana wyżej, jednak bez żadnych problemów wszelkie czynności można dostosować do tej, którą została podana w tym miejscu (a więc P., M., Nk i Nb siedzący na stopniach ołtarza – mają wtedy możliwość usiąść, w momencie, gdy siedzi B.) – można takie rozwiązanie zastosować w kościołach, gdzie nie ma wiele miejsca w prezbiterium (czy przy ołtarzu).

Zdj. 19 – B. recytuje hymn *Gloria*.

Zdj. 20 – S. odśpiewuje Lekcję.

- VII. Po zakończeniu śpiewu *Kyrie* B. intonuje *Gloria* (wcześniej A. otwiera Mszał na odpowiedniej stronie i wskazuje początek tekstu – jeśli jest potrzebna do tego inna księga, można jej użyć – wtedy C1 zamienia księgi podając i odbierając je od Nk). Po zaintonowaniu *Gloria* B. wraz z asystą cicho je recytuje. Gdy B. skończy czytać *Gloria* siada (wraz z nim Dh1, Dh2, A.), otrzymuje od C1 mitrę i gremiał (wcześniej Nk i Nb odsuwają się na swoje miejsca). B. nie zdejmuje mitry na słowa *Iesu Christe* i inne – czyni skłon mając ją na głowie – **zob. zdj. 19.**
- VIII. Gdy rozpocznie się śpiew ostatniego wersetu C1 odbiera od B. gremiał i mitrę, B. wstaje. Podchodzą do niego Nk i Nb (zachowując rewerencje). Po zakończeniu śpiewu B. śpiewa: *Pax vobis*, *Oremus* i kolektę. Gdy skończy śpiewać Nk i Nb wycofują się, a B. (jak i cała asysta) siada i otrzymuje od C1 mitrę i gremiał.
- IX. Po *Oremus* ostatniej kolekty, C2 trzymając w ręce Lekcjonarz (bądź Ewangeliarz) wraz z S. wychodzi na środek prezbiterium, przed ołtarz, gdzie przyklękają, następnie podchodzą do B., przed którym także przyklękają i udają się na miejsce odśpiewania Epistoły (tak jak we Mszy świętej z asystą). Jeśli prezbiterium jest rozległe, oba przyklęknięcia można wykonać na wysokości tronu. S. odśpiewuje Epistołę; po jej zakończeniu wszyscy odpowiadają: *Deo gratias*. Wtedy S. i C2 przyklękają przed Najświętszym Sakramentem i udają się do tronu. S. podchodzi do B. (mają w ręce Lekcjonarz lub Ewangeliarz) i przed nim klęka, wtedy B. kładzie rękę na księdze, a S. całuje pierścień, po czym otrzymuje błogosławieństwo (B. nic nie mówi). S. wstaje, wraz z 2c oddaje rewerencję B. i Najświętszemu Sakramentowi, po czym wracają na swoje miejsce (S. oddaje księgę C2) – **zob. zdj. 20.**
- X. Jak tylko S. i C2 oddalą się od tronu, do B. pochodzą Nk, Nb i przed nim klękają. A. otwiera księgę w odpowiednim miejscu. B. odczytuje po cichu graduał i *Alleluja* (w tym momencie, a nawet zaraz po odśpiewaniu Epistoły, rozpoczyna się odpowiedni śpiew). Gdy skończy Nk i Nb wracają na swoje miejsca (zachowując rewerencje wobec B.). B. odczytuje te modlitwy na stojąco, a więc wcześniej C1 odbiera od niego mitrę i gremiał. Jeśli następujący w tym czasie śpiew tych części Mszy św. będzie długi, po ich odczytaniu B. znowu siada i otrzymuje mitrę oraz gremiał – **zob. zdj. 21.**
- XI. W czasie śpiewu graduału i *Alleluja* C2 podchodzi z Ewangeliarzem do D. i oddaje mu księgę (jeśli układ prezbiterium tego wymaga przyklękają przed B.). Razem udają się przed ołtarz, gdzie przyklękają. D. wchodzi po stopniach i kładzie Ewangeliarz na ołtarzu (C2 czeka u stopni), gdy wróci przyklęka ponownie z C2 i najkrótszą drogą udaje się do tronu (ten drugi wtedy wraca na swoje miejsce), przyklęka przed B. i następnie przed nim klęka (wchodząc na stopnie tronu). B. podaje D. rękę do ucałowania. Po tym D. wstaje, przyklęka przed B. i wraca do ołtarza (najkrótszą drogą), klęka na najniższym stopniu i głęboko pochylony odmawia *Munda cor....* W tym czasie obok niego, po prawej, ustawia się S., zaś za nimi (w parach, odpowiednio) C2 i T. oraz Ak1 i Ak2 (T. i Ak1

Zdj. 21 – B. siedzi oczekują na zakończenie śpiewu *Graduale*.

Zdj. 22 – D. kładzie Ewangeliarz na ołtarzu.

Zdj. 23 – Zasypanie przed Ewangelią i modlitwa diakona *Munda cor...* przy ołtarzu.

po lewej, zaś C2 i Ak2 po prawej). Po odmówieniu modlitwy D. wstaje, podchodzi do ołtarza, gdzie przyklęka, zabiera Ewangeliarz i schodzi przed stopnie. Na znak C2 wszyscy przyklękają i podchodzą do tronu, obok którego (po dwóch stronach) stają Ak1 i Ak2. C2 i T. przepuszczają D., który klęka przed B. (a także stojący za nim C2 i T.) i prosi o błogosławieństwo mówiąc: *Jube, domne, benedicere*, po czym B. błogosławi go mówiąc przepisaną modlitwę (jeśli nie zna jej na pamięć, podchodzą do niego także Nk i Nb z *Pontyfikalem* i świecą, skąd B. odczytuje modlitwę – po tym odchodzą). Gdy D. otrzyma błogosławieństwo odsuwa się na bok. Do B. przystępuje C2 z T. (klęcząc przed nim). Odbywa się zasypanie, po którym C1 odbiera od T. łódkę i odkłada na kredencję tronu. Po tym wszyscy ustawiają się przed B. (w parach, bądź w jednej linii) i przed nim przyklękają, po czym tworzy się procesja do miejsca odśpiewania Ewangelii²¹ - **zob. zdj. 22 i 23.**

- XII. Uczestniczący w procesji z Ewangeliarzem ustawiają się na wyznaczonym miejscu do odśpiewania Ewangelii w taki sam sposób, jak w czasie Mszy świętej z asystą (czekają na zakończenie śpiewu *Alleluja*). Gdy śpiew się zakończy, C1 odbiera od B. gremiał i mitrę (oddaje ją M.), B. wstaje i otrzymuje P. (zachowuje się oczywiście wszystkie rewerencje i porządek podawania i odbierania insygnii). B., wraz z A., Dh1, Dh2 i C1 odwraca się w stronę, gdzie odśpiewana będzie Ewangelia (jeśli A. będzie miał zasłaniać B., wtedy staje obok niego, lub nieco za nim). P., M., Nk i Nb ustawiają się w jednej linii obok tronu B., tak, aby wszyscy byli zwrócenii twarzą do miejsca odśpiewywania Ewangelii (wystarczy, że Nk i P. przejdą na drugą stronę) – **zob. zdj. 24.**
- XIII. W czasie odśpiewania Ewangelii odbywają się te same ceremonie, co przy Mszy świętej z asystą (okadzenie Ewangeliarza, podawanie trybularza, skłony, etc.). W czasie odśpiewywania Ewangelii C1 poprzez skłony daje znak B. by na imię Pana Jezusa skłonił się. Po zakończeniu odśpiewywania Ewangelii przez D. wszyscy odpowiadają *Laus tibi, Christe*, wtedy B. oddaje pastorał. S. podchodzi do B. (nie czyniąc żadnych rewerencji) i podaje mu do ucałowania Ewangeliarz, po czym zamyka księgę, przyklęka i oddaje ją C2 (po tym wraca na swoje miejsce). T. po Ewangelii udaje się za S. do tronu i podaje kadzielnicę A. – po ucałowaniu księgi Ewangelii przez B., stają przed nim i A. okadza go trzema podwójnymi ruchami kadzielnicy – mając po lewej C2, a po prawej T. (po okadzeniu oddaje kadzielnicę T., który podchodzi do C1, od którego otrzymuje łódkę i wraca do zakrystii). W czasie okadzania P., M., Nk i Nb ustawiają się za A. i T., przyklękają i wracają na swoje nominalne miejsca. D. wraz z Ak1 i Ak2, prowadzony wcześniej przez C2 (po zakończeniu Ewangelii), powracają na swoje miejsca (przechodząc przed B. oddają mu rewerencję, podobnie jak przed Najświętszym Sakramentem) – **zob. zdj. 25.**

²¹ Inne praktykowane rozwiązanie: C2 z T. podchodzą do B. w celu zasypania w czasie, gdy D. odmawia modlitwę przed Ewangelią przed ołtarzem. Gdy ci pierwsi podchodzą przed ołtarz, dopiero wtedy wszyscy udają się ponownie do tronu – wtedy tylko D. całuje pierścień i wyrusza od tronu procesja do miejsca odśpiewania Ewangelii.

Zdj. 24 – Ustawienie B. i jego asysty w czasie odśpiewywanie Ewangelii przez D.

Zdj. 25 – D. odśpiewuje Ewangelię.

Zdj. 26 – Kazanie B.

- XIV. [Jeśli odczytuje się Ewangelię po polskim, czyni to D., po odśpiewaniu Ewangelii po łacinie - bierze odpowiednią księgę do ręki, odwraca się od ludu i ją odczytuje].
- XV. Po okadzeniu B. otrzymuje mitrę²². P., M., Nk i Nb przechodzą w tym czasie na środek i rozsuwają się na dwie strony, robiąc miejsce w środku dla idącego ku ołtarzowi B., w asyście C1, których poprzedzają D. i S. (w tym też czasie C2, bądź inny usługujący, przygotowuje *faldistorium*, bądź inne krzesło dla B., stawiając je na środku najwyższego stopnia ołtarza). Przed stopniami ołtarza B. skłania się, zaś D., S. i C1 przyklękają, C1 odbiera od B. pastorał i wręcza go P., po czym lewicy pomagają wejść B., po stopniach i usiąść mu na krześle (dla nich samych mogą zostać przygotowane taborety, po obu stronach B., dla D. po stronie Ewangelii, a dla S., po stronie Epistoły). P. M. oraz Nk i Nb siadają na pierwszym stopniu ołtarza (po stronie Ewangelii Nb i M, zaś po stronie lekcji P. i Nk; M. i P. od środka). Gdy B. wygłasza kazanie, S. może trzymać mikrofon. C1 staje obok D., nieco w tyle, bądź stopień niżej (jeśli przy ołtarzu ma się także znajdować C2, wtedy zajmuje swoje miejsce obok S.). W czasie homilii A., Dh1 i Dh2 siedzą na swych miejscach przy tronie – **zob. zdj. 26.**
- XVI. Po zakończeniu kazania B. ministranci oraz lewicy wstają wraz z B., który od C1 otrzymuje pastorał (D. i S. pomagają B. zejść po stopniach). Wszyscy ustawiają się przed stopniami ołtarza (w dwóch liniach – w pierwszej C1, ewentualnie C2, S., D. i B.; w drugiej P. M., Nk i Nb) i przyklękają (B. czyni głęboki skłon). Pochód udaje się do tronu.
- XVII. B. oddaje pastorał i mitrę (C1 przekazuje je odpowiednio P. i M. – zachowuje się rewerencje, etc.), podchodzą do niego, jak zwykle, Nk i Nb. A. otwiera księgę (*Pontyfikał*) na *Credo*, które intonuje B., po czym je dalej recytuje wraz z asystą. Gdy skończy, Nk i Nb wracają na swoje miejsce, B. siada i otrzymuje mitrę oraz gremiał. Przed słowami *Qui proptet nos homines...* C1 kładzie przed B. poduszkę (lub klęcznik, albo zwykły klęcznik i pod kolana poduszkę), na której B. klęka na słowa *Et incarnatus est...* (jak w każdej Mszy świętej – wszyscy usługujący klęczą; Dh1 i Dh2 wraz z A. mogą siedzieć; D. i S. stoją w tym wypadku). Gdy B. wstanie T. wychodzi z zakrystii, przyklęka przed Najświętszym Sakramentem i B., udaje się na swoje miejsce. Gdy tylko B. usiądzie (po odrecytowaniu *Credo*) do D. podchodzi C2 z bursą i korporalem w rękach, którą mu oddaje, razem udają się przed ołtarz, gdzie przyklękają. D. podchodzi do ołtarza, rozkłada na nim korporał i na zwyczajowe miejsce odkłada bursę, po czym wraca do czekającego na dole C2, znowu razem przyklękają i wracają na swoje miejsce.
- XVIII. Gdy zakończy się śpiew *Credo* (w czasie którego B. wraz z całą asystą wykonywali skłony do krzyża na odpowiednie słowa) B. oddaje mitrę i wstaje – rozpoczyna się druga część Mszy świętej.

²² Teoretycznie powinien oddać pastorał, usiąść, otrzymać mitrę, wstać i znowu wziąć do ręki pastorał – jednak w uzasadnionych przypadkach, podobnie, jak przy okadzeniach, B. może otrzymać mitrę stojąc i trzymając w ręce pastorał.

Zdj. 27 – B. odczytuje *Offertorium*.

Zdj. 28 – Ofiarowanie przy ołtarzu.

Msza wiernych:

- I. Do B. pochodzą Nk i Nb. B. śpiewa: *Dominus vobiscum* i *Oremus*, po czym cicho odczytuje przypadającą na dany dzień antyfonę. Po tym Nk i Nb wracają na swoje miejsce, a B. siada i otrzymuje mitrę – **zob. zdj. 27.**
- II. A. zdejmuje z palca B. pierścień (ponownie go nałoży po *Lavabo*), C1 podchodzi i klęka z tacką na rękawiczki w ręce i sam (bądź Dh1) je zdejmuje z rąk B. i odnosi je na miejsce. Po tym przed B. klękają Ak1 i Ak2 z *Lavabo*, po obmyciu otrzymują od B. błogosławieństwo (w ciszy) i odchodzą.
- III. B. otrzymuje mitrę i pastorał, po czym wstaje i ze wszystkimi (oprócz Dh1 i Dh2²³) udaje się do ołtarza (B. prowadzi A. i C1, za B. idą P., M., Nk i Nb), gdzie przyklęka, oddaje mitrę [bierze ją do rąk M, mitra ozdobna leży na ołtarzu], pastorał (C1 lub D.) i w asyście A. (po lewej) i D. (po prawej – czeka on już wcześniej przy ołtarzu na B. wraz z S., który po przyklęknięciu udaje się do kredencji mszalnej, gdzie przyjmuje welon i bierze do ręki kielich – zanosí go do ołtarza, gdy B. już przy nim stoi) wstępuje do ołtarza. C1 kładzie na ołtarzu pulpít z kanonem biskupim, zaś Nb obok niego kładzie bugię. P. i M., a także Nk i Nb stoją na swym miejscu przed ołtarzem, po prawej i lewej stronie (jak na początku). [Jeśli są cyboria, przynosi je C2 i podaje D., który je stawia w odpowiednim miejscu]. D. odbiera kielich (wyciera go) od S., zaś patenę przekazuje B. (zachowuje się rewerencje), który odmawia przepisane modlitwy unosząc ją. Po tym Ak1 przynosi do ołtarza ampulki, z których wino i wodę do kielicha wlewa D. (B. błogosławi wodę). D. odbiera od B. patenę, a podaje mu kielich (rewerencje) [gdy B. odmawia modlitwę, D. cały czas go trzyma w górze]. Po tym D. zakrywa kielich palką i oddaje S. patenę, z którą ten schodzi przed stopnie ołtarzowe (na środek) – **zob. zdj. 28.**
- IV. Gdy B. zakończy odmawiać modlitwy Ofiarowania odbywa się okadzenie (wcześniej A. bierze do rąk kanon biskupi, Nk zabiera pulpít, a Nb świecę, - Nk kładzie na pulpicie Mszał i ustawia się u stopni ołtarza, *in plano*, obok Nb): podobnie jak wcześniej na stopniu ołtarzowym klęka T. (z C2), zaś B. przy zasypaniu asystuje D. i A. z kanonem biskupim. D. podaje B. łyżeczkę (zachowuje się rewerencje), którą nabiera on trzykrotnie kadzidła i wsypuje je do kadzielnicy i oddaje łyżeczkę. Wtedy odczytuje modlitwę z kanonu biskupiego (znajduje się ona także w Mszale – jest to standardowa modlitwa błogosławienia kadzidła w czasie Ofiarowania) i błogosławi kadzidło. T. (i C2) wstaje, oddaje kadzielnicę D. (z kolei on przekazuje ją B. – pocałunki) i usuwa się na bok. A. trzyma teraz kanon przed B., który może w czasie okadzania darów odczytywać stosowne modlitwy, po czym odkłada kanon. Podobnie jak

²³ Teoretycznie mogą oni także udać się do ołtarza, gdzie cały czas stoją nieco z tyłu, tak by nie przeszkadzać, jednak, jeśli w prezbiterium brakuje miejsca można zastosować inne rozwiązanie. Wtedy (od początku) nie muszą oni stać przy ołtarzu, ale wypada, aby do niego podeszli już na okadzenie – ustawiają się na środku, zostawiając między sobą miejsce dla S.

Zdj. 29 – Okadzenie B. w czasie Ofiarowania.

Zdj. 30 – T. wyprowadza ceteroferariuszy do ołtarza w czasie *Sanctus*.

wcześniej, B. i A. w czasie okadzania nie przyklęka, w odróżnieniu od D. Gdy B. okadza już ostatnią część ołtarza, Nk i Nb kładą na nim pulpit z Mszą i bugię (przed ostatnim skłonem A. otwiera Mszał na sekrecie, bierze z ołtarza do ręki kanon i idzie z nim na stronę Epistoły, by asystować przy *Lavabo*). Po okadzeniu ołtarza D. odbiera od B. kadzidło i podobnie jak wcześniej okadza B. (wcześniej od C1 otrzymał mitrę, która leżała na ołtarzu, po stronie Epistoły). Po nich przed B. klękają Ak1 i Ak2 – odbywa się *Lavabo* (ręczniczek w rękach trzyma razem z Ak2 także A.; kanon podtrzymuje C1 – z niego B. odczytuje psalm), jednak przed nim B. oddaje pierścień A. i otrzymuje go bezpośrednio po obmyciu rąk, wtedy podaje go do pocałowania Ak1 i Ak2, po czym w ciszy ich błogosławi (Ak1 i Ak2 wstają i wracają na swoje miejsce). C1 zdejmuje B. mitrę (odkłada na ołtarz) przed odmówieniem *Gloria Patri...* z psalmu *Lavabo*. Po odmówieniu psalmu, B. powraca na środek ołtarza wraz z A. (stoi po lewej stronie, przy Mszale) – **zob. zdj. 29.**

- V. Po okadzeniu B. D. razem z T. okadza obecnych w następującym porządku: A. dwoma ruchami podwójnymi (jeśli w tym momencie ma pierścień B., wtedy lekkie skłony); Dh1 i Dh2 dwa razy dwoma ruchami podwójnymi; obecnych biskupów trzema ruchami podwójnymi (każdego osobno); przełożonych generalnych dwoma ruchami podwójnymi; księży obecnych w prezbiterium jednym ruchem podwójnym (każdego) – jeśli jest ich zbyt dużo, wtedy wszystkich trzema ruchami podwójnymi; niższych duchownych jednym ruchem podwójnym (każdego) – jeśli jest ich zbyt dużo, wtedy wszystkich trzema ruchami podwójnymi); S. i Sk. dwoma ruchami podwójnymi (każdego). [Jeśli D. i T. musieli wyjść poza prezbiterium, przy powrocie przyklękają]. Po okadzeniu duchowieństwa, D. oddaje kadzielnicę T i powraca na swoje miejsce (między S. a B.) i przyklęka, po czym okadza go T. (dwa ruchy podwójne), który następnie okadza: C1 i C2 dwoma ruchami pojedynczymi; Ak1 i Ak2 dwoma ruchami pojedynczymi; wiernych trzema ruchami pojedynczymi. [P., M., Nk, i Nb nie okadza się]. Po tych okadzeniach T. wraca do zakrystii, by na *Sanctus* wprowadzić z niej ceroferariuszy.
- VI. B. odmawia teraz modlitwy jak w każdej Mszy (m. in. *Orate fratres...*, etc.). Po ostatniej sekrecie C1 zdejmuje B. z głowy piuskę i umieszcza ją na tacce, którą przynosi i odnosi C2. Przed prefacją A. zdejmuje z pulpitu Mszał i kładzie na nim kanon biskupi, który otwiera na zaznaczonej prefacji – B. ją odśpiewuje. [Nk stojący cały czas *in plano* przy ołtarzu, odbiera Mszał od A. i w towarzystwie Nb – nie zabiera on bugii z ołtarza – zanoszą go na kredencję tronu; po tym wracają na swoje stałe miejsce].
- VII. Po prefacji B. odmawia po cichu *Sanctus* [na kościele rozpoczyna się śpiew] z A. i D., który na ten czas stoi obok B – turyfer wyprowadza z zakrystii ceroferariuszy, którzy zatrzymują się u wejścia do prezbiterium, przyklękają, rozchodzą się na dwie strony (po równo) i klękają. T. po przyklęknięciu wraca na swoje stałe miejsce obok kredencji mszalnej. S. zostaje na swoim miejscu – **zob. zdj. 30.**

Zdj. 31 – Kanon Mszy świętej.

Zdj. 32 – Podniesienie kielicha z Najświętszą Krwią Pana Jezusa

- VIII. Po *Sanctus* D. wraca na swoje miejsce za B.²⁴ B. odmawia Kanon tak jak zwykle. Na *Quam oblationem* do B. znowu podchodzi D. i asystuje razem z A. celebransowi przy Konsekracji. Razem z D., na *Qui pridet* klęka cała asysta, za wyjątkiem A., który klęka dopiero po Konsekracji Hostii. Gdy B. przyklęknie, po podniesieniu, razem z nim wstaje A. i D. - pierwszy usługuje przy Mszale, drugi przy kielichu [ściąga palkę] (klękają na słowa Konsekracji). Po podniesieniu Kielicha wstają i usługują przy Mszale i Kielichu [D. nakłada palkę]. Po przyklęnięciu po podniesieniu Kielicha D. wraca na swoje miejsce. Po Konsekracji, zawsze, gdy B. przyklęka, A. stojąc podtrzymuje go pod ramię – **zob. zdj. 31.**
- IX. [Po *Hanc igitur...* T. podchodzi do C2 (lub C1), który dokonuje zasypania kadzidła, po czym oddaje łądkę T., który klęka na rogu ołtarza, lub po lewej C1 przed ołtarzem; w czasie Podniesienia okadza trzy razy trzema rzutami Najświętsze Ciało i Najświętszą Krew. W czasie podniesienia D. podnosi B. ornat] – **zob. zdj. 32.**
- X. Po Konsekracji, razem z D. wstają Dh1, Dh2, C1, C2 oraz T. (reszta nadal klęczy), który odnosi kadzidło i łądkę do zakrystii, po czym wraca na swoje miejsce przy kredencji mszalnej (i dalej zachowuje takie postawy jak Ak1 i Ak2, a więc wstaje na *Oremus* i *Pater noster*).
- XI. Na *Per quem haec omnia...* D. przyklęka i staje po prawej B., by asystować przy Kielichu w czasie małego podniesienia (odkrywa i zakrywa Kielich, przyklęka). Po małym podniesieniu D. wraca na miejsce. Na *Pater noster* S. przyklęka, podchodzi do D., oddaje mu patenę, wtedy C2 zdejmuje mu welon i odkłada na kredencję mszalną. S., gdy odda patenę i welon wraca na swoje miejsce za B. D. zostaje po prawej stronie B. do *Agnus Dei* włącznie, potem przyklęka, udaje się na swoje miejsce przed ołtarzem, robiąc miejsce A²⁵. Gdy rozpoczyna się śpiew *Agnus Dei* Dh1 i Dh2 wracają na swoje miejsca przy tronie (gdzie klękają). Po *Agnus Dei* B. odmawia pierwszą modlitwę przed Komunią, po czym wraz z A. całuje ołtarz; B. przekazuje znak pokoju A., który przed i po tym się skłania (trzyma ręce złożone, gdy B. kładzie na niego ręce), potem B. przekazuje znak pokoju D. i S. [nie całują ołtarza] (podchodzą po kolei do B.), zaś A. idzie przekazać znak pokoju Dh1 i Dh2 (będącym przy tronie – jeśli cały czas zostają na miejscu, wtedy B. im przekazuje znak pokoju, przed D. mszalnym) i reszcie duchowieństwa w prezbiterium.
- XII. [Znak pokoju rozchodzi się wśród ministrantów w porządku hierarchicznym].

²⁴ Niekiedy ze względów praktycznych może cały czas stać przy B.

²⁵ D. może także stanąć przy Mszale, szczególnie, gdy należy przewracać karty – w pewnych przypadkach wydaje się wielce wskazane, aby D. pokazywał B. modlitwy, które ma odmawiać.

Zdj. 33 – Komunia święta B.

Zdj. 34 – *Ecce, Agnus Dei...*

Zdj1. 35 – B. udziela wiernym Komunii świętej w asyście D. i S.

- XIII. Po ceremoniach związanych z przekazaniem znaku pokoju, D. przechodzi na lewą stronę B., by usłużyć przy księdze, zaś S. staje po prawej stronie B. A. przechodzi na stronę Ewangelii i na koniec *Agnus Dei*, wraz z resztą klęka. B. odmawia dalsze modlitwy przed Komunią (w asyście D. i S.). W czasie *Domine, non sum...* D. i S. stoją obok pochylonego B., zaś Ak1 zgodnie ze zwyczajem dzwoni. Gdy B. spożywa Komunię świętą wszyscy czynią skłon (także ci, którzy klęczą) tułowiem, zaś A. tylko głową, gdyż klęczy *in plano* przy ołtarzu (po stronie Ewangelii). Gdy zakończy się Komunia święta B., na znak C1 ministranci przemieszczają się przed ołtarz, by przyjąć Komunię świętą (według panujących zwyczajów; w zależności od rozmiaru i układu prezbiterium ministranci mogą przyjmować Komunię świętą w jednym, dwóch, bądź więcej rzędach – do C1 i C2 należy pokierowanie ministrantami w tym momencie). Jeśli przy ołtarzu byli Dh1 i Dh2, to teraz przyklękają w tym miejscu, w którym stali i odchodzą na tron (gdzie otrzymają Komunię świętą od B.). [Jeśli praktykuje się, to D. i S. stają prostopadle do ołtarza, głęboko się pochylają i odmawiają *Confiteor*, potem zaś B. udziela absolucji]. D. pomaga B. wyciągnąć, jeśli trzeba, cyborium z tabernakulum (zachowuje się przyklęknięcia przed i po otwarciu tabernakulum). B. odwraca się wraz z D. i S. do wiernych, unosi nad cyborium Najświętszy Sakrament i mówi: *Ecce, Agnus Dei...*, po czym wszyscy trzykrotnie odpowiadają *Domine, non sum dignus...* [D i S., jak i Dh1 i Dh2 stoją w tym czasie]. B. udziela Komunii swej asyście (D. i S. klęcząc najpierw przystępują do Komunii). Zwyczajowo D. i S. towarzyszą B. przy rozdawaniu Komunii świętej (jeśli rozdziela ją także A., to z pateną asystuje mu T.). Przy zamknięciu tabernakulum wszyscy zajmują takie same miejsca, jak bezpośrednio przed *Ecce, Agnus Dei...* (D. wstawia cyboria do tabernakulum) – **zob. zdj. 33, 34 i 35.**
- XIV. Po zamknięciu tabernakulum (dzwonek) A. i D. ustawiają się odpowiednio po lewej (od księgi) i prawej stronie (asystują przy ablucji). Ak1 przynosi do ołtarza ampułki. B. spożywa ablucję, po czym C1 zakłada na głowie B. piuskę (zachowuje rewerencje). B. pozostawia S. kielich do wytarcia i ubrania i przechodzi na prawo, gdzie odbywa się *Lavabo* jak w czasie Ofiarowania (przed B. klękają Ak1 i Ak2, lub sam Ak2; od B. odbiera pierścień A., który przytrzymuje ręczniczek [w czasie *Lavabo* B. ma na głowie mitrę – podaje mu ją i odbiera C1; potem mitry nie stawia się już na ołtarzu, ale oddaje M.]. Po tym A. [jego funkcje tutaj może przejąć D., który stoi beczynnym] przechodzi na lewą stronę, oddaje kanon biskupi Nk, od którego odbiera Mszał (Nk zanosi kanon na kredencję tronu), kładzie go na pulpicie i zanosi na stronę Epistoły (w tym czasie Nb bierze z ołtarza bugię i także ją przenosi na drugą stronę).
- XV. Po zamknięciu tabernakulum T. odprowadza do zakrystii ceroferariuszy, którzy wstają i wraz z nim przyklękają. S., gdy ubrał kielich, otrzymuje welon od C2 i odnosi go na kredencję mszalną. Wcześniej C2 ze strony Ewangelii przyniósł S. welon kielichowy.

Zdj. 36 – Błogosławieństwo B.

Zdj. 37 – Śpiew uroczystego *Te Deum*.

Zdj. 38 – B. odmawia modlitwy (*Gratiarium actio post Missam*).

- XVI. Gdy Mszał jest już gotowy, B. przed nim staje (za nim stoi D. i S.) i odmawia po cichu *Communio*. Po tym B. przechodzi na środek ołtarza (za nim D. i S.), całuje go, śpiewa: *Dominus vobiscum* i podchodzi z powrotem do Mszału, by odśpiewać Pokomunię w asyście A. i C1.
- XVII. Po *Postcommunio* A. zamyka Mszał i schodzi przed ołtarz (po stronie Epistoły, jak na początku Mszy świętej). Do ołtarza podchodzą teraz Nk i Nb i zabierają Mszał i bugię [Nk odstawia pulpit na kredencję tronu]. B. przechodzi na środek ołtarza, całuje ołtarz i śpiewa: *Dominus vobiscum*, po czym D. odwraca się do ludu i śpiewa: *Ite, missa est*. B. odmawia teraz *Placeat...* (pochylony), gdy skończy otrzymuje mitrę od C1. Asysta (duchowni i ministranci) ustawiają się przed ołtarzem podobnie, jak na początku [w pierwszym rzędzie C1 i C2 oraz D. i S., za nimi lub obok nich, po prawej S. A., następnie Dh1 i Dh2, za nimi reszta asysty, w parach, według tego, jak idą w procesji], tylko A. stoi po prawej stronie B, który śpiewa: *Adiutorium nostrum...*, etc. Gdy B. się odwraca, by udzielić błogosławieństwa, otrzymuje od C1 pastorał [na błogosławieństwo B. wszyscy klękają] – **zob. zdj. 36.**
- XVIII. We Mszach pontyfikalnych opuszcza się, według powszechnego zwyczaju, ostatnią Ewangelię, stąd też B., zaraz po udzieleniu błogosławieństwa, schodzi przed ołtarz (wszyscy wstają), skłania się (asysta przyklęka, oprócz A.).
- XIX. Na zakończenie Mszy świętej pontyfikalnej (szczególnie jeśli poprzedzona jest ona bierzmowaniem i wiąże się z wizytacją B.) można zaśpiewać uroczyste *Te Deum* – **zob. zdj. 37.**
- XX. B. wracając do zakrystii błogosławi wiernych.

Czynności w zakrystii i odprowadzenie B.:

- I. Po przyjsciu do zakrystii wszyscy usługujący, podobnie jak to było na początku, pomagają B. zdjąć szaty liturgiczne, następnie zdejmują je kolejni duchowni (pomagają im ministranci). B. przybiera się w swój strój chórowy.
- II. B. siada na krześle i - podobnie jak na początku – odmawia modlitwy dziękczynne po Mszy świętej w asyście Nk trzymającego księgę (lub tablicę) i Nb (obaj klęczą przed B. – mogą stać, jeśli B. będzie lepiej czytać teksty modlitw) – **zob. zdj. 38.**
- III. Po zakończeniu czynności w zakrystii odprowadza się B. przed główny ołtarz (w asyście ks. proboszcza i ministrantów), gdzie krótko modli się na przygotowanym klęczniku, po czym wychodzi z kościoła, przed którym może jeszcze raz pokropić zebranych (podobnie jak wcześniej, otrzymuje kropidło od ks. proboszcza).

c) Funkcje

Poniżej znajduje się lista osób wraz z wypełnianymi przez nich posługami i czynnościami w czasie Mszy świętej pontyfikalnej sprawowanej od tronu. W zestawieniu tym nie został ujęty zakrystian, z którym winno się ściśle współpracować.

Duchowieństwo:

- **Ks. proboszcz:** pełni rolę A., przyjmuje i wyprowadza B. w swym kościele;
- **A.:** a) niemal nieodłącznie asystuje B.; b) pomaga wchodzić B. po stopniach do ołtarza; c) na początku, przy dojściu do ołtarza, podaje B., Ewangeliarz do ucałowania; d) przewraca karty w Mszale, wskazuje w nim odpowiednie ustępy B., gdy trzeba otwiera na odpowiedniej stronie; e) jeśli zachodzi taka potrzeba rozdaje Komunię świętą; f) przytrzymuje ręczniczek w czasie *Lavabo*;
- **D.:** a) pomaga wchodzić B. po stopniach do ołtarza; b) asystuje przy zasypaniu i okadzeniu ołtarza; c) okadza B.; d) odśpiewuje Ewangelię; e) asystuje B. przy Konsekracji; f) wyciąga i chowa do tabernakulum cyboria; g) asystuje B. przy rozdawaniu Komunii świętej; h) śpiewa *Ite, missa est*;
- **S.:** a) w czasie procesji wejścia niesie Ewangeliarz; b) asystuje przy ucałowaniu Ewangeliarza przez B. na początku Mszy świętej; c) odśpiewuje Epistolę; d) w czasie Ofiarowania i Kanonu zwyczajowo usługuje (przynosi kielich, trzyma patenę); e) wyciera i ubiera kielich po ablucji oraz odnosi go na kredencję; f) asystuje B. przy rozdawaniu Komunii świętej;
- **Dh1 i Dh2:** a) towarzyszą B.; pomagają B. usiąść i wstawać z tronu (podtrzymują ornat); b) pomagają, gdy C1 nakłada mitrę B. na głowę; c) w czasie od Ofiarowania do końca Mszy świętej stoją także przy tronie lub przy ołtarzu (w zależności od zwyczaju i momentu Mszy świętej); Dh1 może zamiast C1 odbierać od B. mitrę i ściągać z jego rąk rękawiczki przed Ofiarowaniem;
- **Sk.:** w czasie procesji wejścia i pochodu na zejście niesie krzyż;
- **Sk. [drugi]:** jeśli Mszę świętą sprawuje arcybiskup metropolita we własnej diecezji, bezpośrednio przed nim w procesji wejścia niesie krzyż arcybiskupi zwrócony pasyjką do celebransa.

Ministranci:

- **C1:** a) pomaga się przybrać duchowieństwu, a przede wszystkim B. w zakrystii; b) może prowadzić modlitwy w zakrystii; c) zarządza porządkiem przebiegu liturgii; d) podaje i odbiera insygnia od B.; e) prowadzi pochody od ołtarza do tronu i odwrotnie; f) reaguje w nadzwyczajnych bądź nieprzewidzianych sytuacjach; g) wykonuje przewidziane wcześniej dodatkowe czynności w czasie Mszy św., jak zamiana ksiąg do zaintonowania *Gloria*; h) asystuje przy zasypaniu przed Ewangelią (odbiera łódkę od T.); ściąga i kładzie B. na głowie piuskę (odpowiednio przed prefacją i po ablucji);
- **C2:** a) pomaga się przybrać duchowieństwu; b) prowadzi procesję wejścia; c) asystuje przy D. i S.; d) asystuje przy okadzeniu B. przy ołtarzu; e) asystuje S. przy odśpiewywaniu Epistoły; f) asystuje przy zasypaniu przed Ewangelią; g) prowadzi procesję z Ewangeliarzem; h) przynosi welon po Komunii świętej ze strony Epistoły do S. ubierającego kielich; i) odbiera i nakłada S. welon na ramiona;

- **Ak1 i Ak2:** a) pomagają przybrać się duchowieństwu; b) w czasie procesji wejścia i pochodu na zejście niosą świece; c) asystują przy *Lavabo*; d) przynoszą ampułki do ołtarza (na Ofiarowanie i ablucję);
- **T.:** a) wraz z Sk. prowadzi procesję wejścia; posługuje z kadzielnicą i łódką; b) towarzyszy D. przy okadzaniu duchowieństwa w czasie Ofiarowania; c) wyprowadza ceroferariuszy do ołtarza w czasie *Sanctus*; d) jeśli A. także rozdaje Komunię świętą to towarzyszy mu z pateną;
- **P.:** posługuje przy pastorał, także, jeśli zachodzi taka potrzeba, podając i odbierając go od C1, bądź samego B.;
- **M:** a) posługuje przy mitrze, podając i odbierając ją od C1; b) gdy zachodzi potrzeba trzyma dwie mitry w swych rękach (prostą i ozdobną);
- **Nk:** posługuje z księgą (*Mszał* bądź *Pontyfikał*) przy tronie B.; b) cały czas trzyma odpowiednią księgę w rękach (w razie potrzeby zamienia mu je C1 (ewentualnie księgi leżą na kredencji tronu, skąd Nk bierze je w odpowiednich momentach); c) asystuje A. przy przeniesieniu *Mszału* po Komunii świętej;
- **Nb:** a) posługuje ze świecą, gdy B. przy tronie odczytuje teksty z *Mszału*; b) odstawia i zabiera bugię z ołtarza; c) przenosi bugię z jednej na drugą stronę ołtarza (po Komunii świętej);
- **Ceroferariusze:** w czasie *Sanctus* wychodzą ze świecami przed ołtarz, przyklękają, a następnie klękają w tyle prezbiterium, gdzie przebywają aż do końca Komunii świętej.

Inni posługujący:

- **Organista:** a) wykonuje śpiewy (przede wszystkim części stałe Mszy świętej); b) śpiewa odpowiedzi B. (lub. D.); c) podtrzymuje śpiew ludu;
- **Chór (schola):** wykonuje śpiewy (przede wszystkim części zmiennych Mszy świętej);
- **Straż honorowa:** ustawia się wzdłuż nawy głównej, zachowując się zwyczajowo (w czasie Ewangelii i Konsekracji);
- **Poczty sztandarowe:** jeśli istnieją w parafii lub są zaproszone, ustawiają się w pobliżu prezbiterium;
- **Grupy parafialne:** wypada, aby na wizytacji i Mszy świętej B. byli obecni przedstawiciele wszystkich grup i duszpasterstw działających przy parafii.

Appendix

a) Msza święta w obecności biskupa

Często w czasie wizytacji B. zamiast Mszy świętej pontyfikalnej odprawia się Mszę świętą z lewitami w obecności B., zazwyczaj w sposób najprostszy, a więc taki, gdy B. nie używa mitry ani pastorału.

Uwagi wstępne:

Mszę świętą odprawia się tak, jak zawsze, wyłączając uwagi podane niżej. Rewerencje przed B. czyni się w sposób zwykły, z tym wyjątkiem, że celebrans nigdy przed B. nie przyklęka, a czyni przed nim głęboki pokłon. B. uczestniczy we Mszy świętej w stroju chórowym, jednak bez wielkiej kapy (ale z rakiętą i mucetem, których nie ma w czasie Mszy cichej). W czasie całej Mszy świętej B. może asystować dwóch kapłanów w komżach (zachowują te same postawy, co B.).

Przygotowania:

Jak do Mszy świętej z asystą, z tym wyjątkiem, że dla B. przygotowuje się klęcznik (ewentualnie tron), jeśli to możliwe – w niedużej odległości od stopni ołtarza [może stać na środku, przed tabernakulum, bądź podobnie jak tron, po stronie Ewangelii]. Jeśli B. ma ze sobą insygnia, można przygotować z boku prezbiterium, lub obok B. miejsce dla P. i M., którzy będą je trzymali przez całą Mszę świętą – **zob. zdj. 39.**

Przebieg i odprowadzenie B.:

- I. W czasie procesji wejścia celebrans oraz D. i S., gdy przechodzą przed B. ściągają birety i oddają rewerencję, po czym odkładają B. i dopiero gdy B. dam im znać rozpoczynają modlitwy u stopni ołtarza.
- II. W czasie modlitw u stopni ołtarza, podczas *Confiteor* celebrans zamiast *vobis* i *vos* mówi *Fratres* i zwracając się do B.: *Tibi (Te) Pater*. D. i S. mówią i czynią skłony jak zwykle.
- III. Po Ewangelii S. zanoszą B. księgę do ucałowania, zachowując rewerencje (podobnie, jak we Mszy świętej pontyfikalnej) – **zob. zdj. 40.**
- IV. B. okadza się tylko w czasie Ofiarowania. D., po okadzeniu celebransa, podchodzi do B. i zachowując rewerencje okadza go trzy razy po dwa pociągnięcia kadzielnicą. Znak pokoju (Pax) najpierw od D. otrzymuje B., a dopiero potem S.
- V. Przed błogosławieństwem celebrans jak zwykle mówi: *Benedicat vos omnipotens Deus*, po czym obraca się do B., czyni w jego stronę pokłon i błogosławi lud (kreśląc znak krzyża nad stroną, po której nie klęczy B.) mówiąc: *Pater et Filius et Spiritus Sanctus*. Przed odejściem do ołtarza celebrans i asysta czynią rewerencję także przed B.

Zdj. 39 – B. w prezbiterium, w asyście kapłanów oraz P. i M. (obok Sk.).

Zdj. 40 – Proklamacja Ewangelii.

Zdj. 41 – *Credo*.

Zdj. 42 – *Kanon*.

b) Schematy

Podajemy kilka schematów wzorowego ustawienia i rozmieszczenia krzeseł, jak i B. wraz z całą asystą w prezbiterium w czasie Pontyfikalnej Mszy świętej (jest to oczywiście jedna z kilku możliwości). Schematy te są dostosowane do podanego wyżej ceremoniału Mszy świętej pontyfikalnej od tronu. [Skrót Cf z numerem oznacza konkretnego ceroferariusza].

Modlitwy u stopni ołtarza:

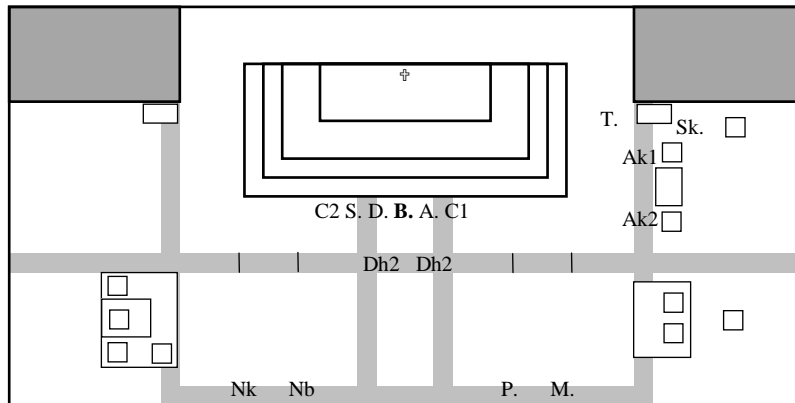

Fig. 1.

B. na tronie:

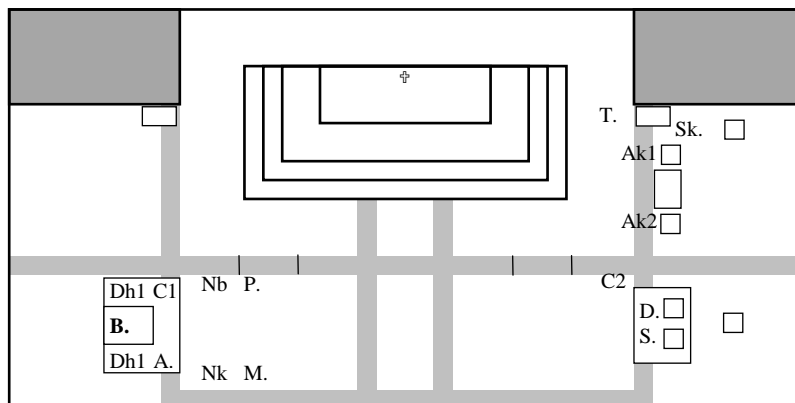

Fig. 2.

Przygotowanie do Ewangelii:

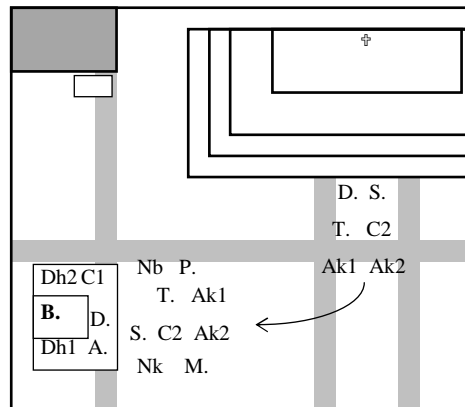

Fig. 4.

Ewangelia:

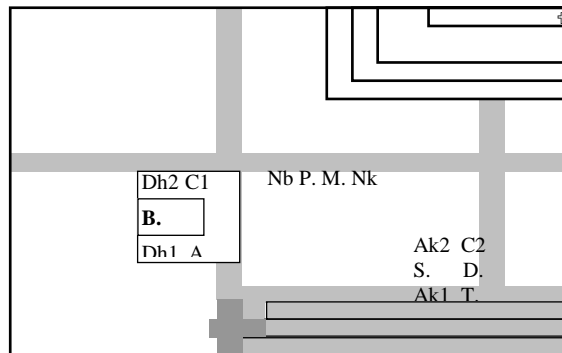

Fig. 5

Ofiarowanie i Kanon:

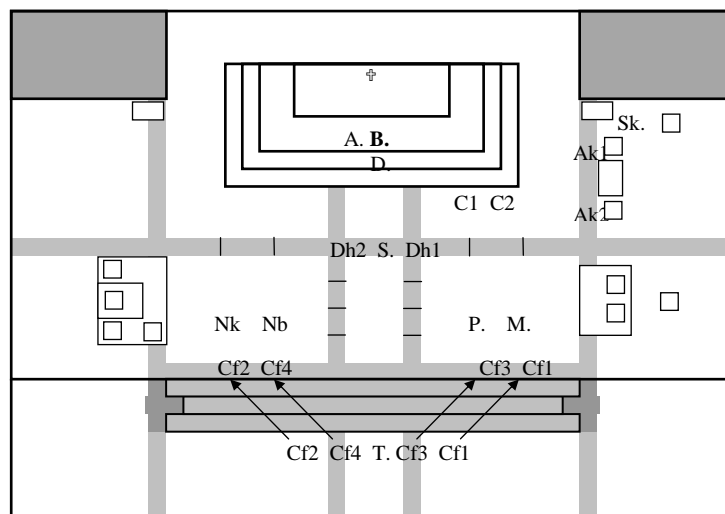

Fig. 6.

c) Rodzaje mitr

Jak zostało wyżej podane, B. w czasie uroczystej liturgii pontyfikalnej może używać trzech rodzajów mitr: mitry prostej (*simplex*) [lub złotej (*auriphrigiata*)] oraz ozdobnej (*pretiosa*). Pierwszej używa od Introitu do końca *Credo*, zaś drugiej od początku Mszy do *Introitu* i potem po rozpoczęciu Mszy wiernych, aż do końca Mszy świętej.

Mitra prosta (*simplex*):

Wykonana z białego adamaszku (jedwabnego) lub innego materiału jedwabnego, a nawet z białego płótna, bez złotych haftów. U końca taśm posiada czerwone frędzle. *Ceremoniał biskupi* mówi o trzech rodzajach mitr prostych: a) papieskiej, srebrnolitej, ze złotymi galonami u brzegów i z takimi frędzlami przy taśmach; b) kardynalskiej i biskupiej z białego adamaszku, ale bez galonów (tylko papieżowi przysługuje mitra ze srebrnogłowu); c) opacka i prałacka z lnianego i cienkiego płótna, bez żadnych ozdób – **zob. zdj. 43 i 44.**

Mitra złota (*auriphrigiata*):

Haftowana złotem, bez ozdób i drogich kamieni. Wykonana z białej jedwabnej materii, może być ozdobiona perłami, albo po prostu wyłożona samą brokatelą. Posiada połączone taśmy i frędzle – **zob. zdj. 45 i 46.**

Mitra ozdobna (*pretiosa*):

Z zewnątrz wykonana z białego jedwabiu, albo srebrnolita, haftowana złotem lub srebrem, ale nie jedwabiem. Ozdobiona drogocennymi kamieniami lub złotymi, czy srebrnymi blachami. Jej brzegi i taśmy obszyte są złotym galonem, jak i frędzle przy nich są złote. Podszewka jest zazwyczaj z czerwonego jedwabiu – **zob. zdj. 47 i 48.**

Zdj. 43 – Kardynalska mitra prosta (*simplex*).

Zdj. 44 – Papież w mitrze prostej (*simplex*).

Zdj. 45 – Biskup w mitrze złotej (*auriphrigiata*)
– przód [w czasie homilii].

Zdj. 46 – Biskup w mitrze złotej (*auriphrigiata*)
– tył [pochód do ołtarza]

Zdj. 47 – Mitra ozdobna (*pretiosa*).

Zdj. 48 – Biskup w mitrze ozdobnej (*pretiosa*)

Spis rzeczy

Wykaz skrótów	3
Wprowadzenie.....	5
Uwagi wstępne	7
I. Uroczyste przyjęcie biskupa	11
a) Przygotowania	11
b) Przebieg	13
c) Funkcje	17
II. Obrzędy bierzmowania.....	19
a) Przygotowania	19
b) Przebieg.....	21
c) Funkcje	27
III. Msza święta pontyfikalna.....	29
a) Przygotowania	31
b) Przebieg.....	33
c) Funkcje	55
Appendix	57
a) Msza święta w obecności biskupa	57
b) Schematy	61
c) Rodzaje mitr	63
Spis rzeczy	67

+ A M D G +